

**PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN 0-3 YAŞ OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU
TANISI ALAN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLER İLE PSİKOLOJİK DANIŞMA
SÜRECİ YETERLİLİKLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hande KESMEN ÖZGÜR

Eskişehir 2021

**PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN 0-3 YAŞ OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU
TANISI ALAN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLER İLE PSİKOLOJİK DANIŞMA
SÜRECİ YETERLİLİKLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

Hande KESMEN ÖZGÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Erken Çocuklukta Özel Eğitim Programı/Özel Eğitim Anabilim Dalı
Danışman: Dr. Öğr. Üy. Sunagül SANI BOZKURT**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Temmuz 2021**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

.....'nın “.....”
.....”
başlıklı tezi .../.../20.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği”nin ilgili maddeleri uyarınca, Anabilim/Anasanat dalında Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	:.....
Üye	:.....
Üye	:.....
Üye	:.....

.....
Enstitü Müdürü

ÖZET

PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN 0-3 YAŞ OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANISI ALAN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLER İLE PSİKOLOJİK DANIŞMA SÜRECİ YETERLİLİKLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Hande KESMEN ÖZGÜR

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temmuz 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sunagül SANI BOZKURT

Araştırmada psikolojik danışmanların 0-3 yaş otizm spektrum bozukluğu tanısı alan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik desen kullanılmıştır. Çalışmaya OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma deneyimi bulunan gönüllü on üç psikolojik danışman katılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veri toplanmıştır. Elde edilen veriler Nvivo10 programı ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde psikolojik danışmanların OSB tanısı ve tanı sonrası süreci ile ilişkili yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve lisans eğitimleri sürecinde aldıkları özel eğitim ve OSB derslerinin bu alanda donanımlı olmak için yeterli olmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. Psikolojik danışmanlar OSB alanında bilgi sahibi ve yetkin olabilmek için deneyim kazanmanın da öneminden bahsetmişlerdir. Bu çalışmanın bulgularına dayanarak psikolojik danışmanların çoğunun kendilerine ilişkin öz yeterlik düşüncelerinin yetersizlikle ilişkilendirilerek olumsuz yönde olduğu düşünülmektedir. Ayrıca psikolojik danışmanların çoğu kendilerini “empati kurma” becerisinde daha yetkin hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Sözcükler:Otizm spektrum bozukluğu, Ebeveyn, Psikolojik danışman, Öz yeterlik

ABSTRACT

THE OPINIONS OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS ABOUT THE THEIR
QUALIFICATION COUNSELING PROCESS WITH PARENTS WHO HAVE
CHILDREN DIAGNOSED WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER AGED 0-3

Hande KESMEN ÖZGÜR

Department of The Special Education

Anadolu University, Institute of Education Sciences, July 2021

Advisor: Assist. Prof. Sunagül SANI BOZKURT

In this study, it was aimed to examine the opinions of psychological counsellors about the counselling process with parents who have children diagnosed with autism spectrum disorder aged 0-3. One of the qualitative research methods, the phenomenological design was used in the study. Thirteen volunteer counsellors who have experience in counselling with parents of children diagnosed with ASD participated in the study. In the study, data were collected through semi-structured interviews. The data collected were analyzed with the Nvivo10 program. As a result, when the findings obtained from this study are examined, it is seen that psychological counsellors do not have enough information about the diagnosis of ASD and the post-diagnosis process and it turned out that the special education and ASD courses they took at the university were not enough to be well-equipped in this field. Psychological counsellors also mentioned the importance of gaining experience in order to be knowledgeable and competent in the field of ASD. Based on the findings of this study, it is thought that most of the psychological counsellors have negative self-efficacy thoughts related to inadequacy. In addition, most of the psychological counsellors stated that they felt more competent to demonstrate the skill of “empathy”.

Key Words: Autism spectrum disorder, Parent, Psychological counselors, Self-efficacy

TEŞEKKÜR

Mesafelerin uzunluğu nedeniyle oldukça zorlayıcı başlayan yüksek lisans eğitim sürecimde tez çalışmam boyunca beni her daim destekleyen, bilgilerini esirgmeden yardımcı olan, geri bildirimleri ile bana yol göstererek ve tezime yön veren değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üy. Sunagül SANİ BOZKURT'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Tez çalışmam sırasında desteğini benden esirgemeyerek karşılaştığım sorunlara çözüm bulan değerli hocam Doç. Dr. Aras BOZKURT'a ve tez çalışmam sırasında değerli fikirleri ile çalışmama katkılarını sağlayan değerli hocam Araş. Gör. Ömer Faruk TOPRAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Değerli uzman görüşleriyle veri toplama aracımın geliştirilmesi sürecinde desteklerini esirgemeyen ve çalışmama katkı sunan değerli hocalarım Prof. Dr. Sezgin VURAN'a, Doç. Dr. Murat DOĞAN'a, Doç. Dr. Arzu TAŞDELEN KARÇKAY'a, Dr. Öğr. Üyesi Gülden BOZKUŞ GENÇ'e ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşen BALKAYA ÇETİN'e ayrıca veri toplama aracımın geliştirilmesine katkı sağlaması yanı sıra kendisinden ders alabildiğim için şanslı hissettiğim değerli hocam Doç. Dr. İlhan YALÇIN'a teşekkürlerimi sunarım.

Veri toplama sürecimde görüşleri ile çalışmama destek sunan, vakitlerini ayırarak açık gönüllülükle sorularımı cevaplandıran değerli psikolojik danışmanlara teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca beni maddi manevi her daim destekleyen, her üzüntüme ve mutluluğuma ortak olan, geceleri otobüsten inmeme dualarla bekleyen, her düştüğümde daha güçlü ayağa kalkmama yardımcı olan ve onlara sahip olduğum için kendimi sonsuz şanslı hissettiğim çok sevgili annem Gülseren KESMEN'e, sevgili babam Özkan KESMEN'e ve canım kardeşim Fahri Can KESMEN'e ne kadar teşekkür etsem az kalır. Ayrıca çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen ve çalışmama katkılar sağlayan sevgili kayınvalidem Nigar ÖZDEK'e de çok teşekkür ederim.

Son olarak hayatımı paylaşmaktan sonsuz keyif aldığım sevgili yol arkadaşım Furkan Kubilay ÖZGÜR'e verdiğim her kararda bana destek olduğu, panik olduğum anlarda sakinleştirerek her durumun yoluna girmesinde yardımcı olduğu ve benimle birlikte her daim emek verdiği için çok çok teşekkür ederim.

15/06/2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Hande KESMEN ÖZGÜR

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	4
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	3
TABLolar/ÇİZELGELER DİZİNİ	6
ŞEKİLLER DİZİNİ	7
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	8
1. GİRİŞ.....	9
1.1. Otizm Spektrum Bozukluğu	9
1.2. OSB Erken Dönem Belirtileri Genel Karakteristik Özellikleri.....	11
1.3. OSB Olan Çocukların Tanı Alma Süreci ve Erken Müdahale.....	12
1.4. OSB Olan Çocukların Aileleri ile Psikolojik Destek ve Danışmanlık Süreci.....	14
1.5. Psikolojik Danışmanlık	16
1.5.1. Psikolojik danışman özellikleri	17
1.5.2. Psikolojik danışmanların öz yeterlilikleri.....	19
1.6. Ulusal ve Uluslararası Alanyazındaki OSB Olan Çocuğa Sahip Aileler ve Psikolojik Danışma/Danışmanlarla Yapılan Çalışmalar	20
1.7. Problem Durumu	25
1.8. Amaç	26
1.9. Önem	26
1.10. Sınırlılıklar	27
2. YÖNTEM.....	28
2.1. Araştırma Deseni	28

	<u>Sayfa</u>
2.2. Katılımcılar	28
2.3. Araştırmacı.....	29
2.4. Veri Toplama ve Analizi	29
2.5. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik	31
2.6. Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenilirlik	31
3.BULGULAR.....	33
3.1. Öz Yeterliğe İlişkin Bakış Açısı	35
3.2. Psikolojik Danışma Süreci Gözlemleri	39
3.3. Psikolojik Danışmanın Yaşadığı Duygular	43
3.4. Psikolojik Danışma Sürecine İlişkin Beklentiler.....	44
3.5. Unutulmayan Anlar	45
4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	47
4.1. Sonuç	47
4.2. Tartışma	48
4.3. Öneriler	58
KAYNAKÇA	60
EKLER
ÖZGEÇMİŞ.....

TABLULAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1. OSB Olan Çocuğa Sahip Aileler ve Psikolojik Danışma/Danışmanlarla Yapılan Çalışmalar.....	23
Tablo 2.1. Katılımcıların Demografik Bilgilerinin Dağılımı	29

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. Psikolojik Danışman Görüşleri.....	34
Şekil 3.2. Öz Yeterliğe İlişkin Bakış Açısı Teması.....	36
Şekil 3.3. Psikolojik Danışma Süreci Gözlemleri Teması	41
Şekil 3.4. Psikolojik Danışmanın Yaşadığı Duygular Teması.....	43
Şekil 3.5. Psikolojik Danışma Sürecine İlişkin Beklentiler Teması.....	45
Şekil 3.6. Unutulmayan Anlar Teması.....	46

KISALTMALAR DİZİNİ

OSB	: Otizm Spektrum Bozukluğu
CDC	: Center For Disease and Prevention
DSM-5	: Amerikan Psikiyatri Birliği Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı
APA	: American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği)
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri

1. GİRİŞ

1.1. Otizm Spektrum Bozukluğu

OSB dünya genelinde hızla giderek artmakta ve her toplumda görülmektedir (Maenner vd., 2020). Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (Center for Disease and Prevention) [CDC] (2020) verilerine göre her 54 çocuktan birinde OSB görülmektedir. Bu hızlı artışla birlikte henüz OSB'nin nedenlerine ilişkin kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak genetik ve çevresel etmenlerin birlikte neden olduğu görüşü yaygındır (Tekin Ersan, 2015).

OSB'nin nedenlerine ilişkin kesin bilgiler olmasa da OSB'yi tanımlamaya ilişkin kesin tanı ölçütleri bulunmaktadır. Amerikan Psikiyatri Birliği Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nın beşinci baskısı (DSM-5)'e göre OSB sosyal iletişim ve etkileşimdeki yetersizlikler ile sınırlı, yineleyici ilgi, örüntü ve takıntılı davranışlarla kendini karakterize eden nöro-gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği (American Psychiatric Association) [APA], 2013). Başka bir deyişle OSB, bireylerde sosyal ilişki, iletişim, davranış ve gelişimsel bozukluk olarak ortaya çıkmaktadır (Cottenceau vd., 2012; Russell vd., 2010). Yaşamın en erken yıllarında kendini belli eden ve yaşam boyu süregelen OSB çocuğun ebeveynleri ve dış dünyası ile iletişim bağlarını koparmakta ve iletişime girmesini engellemektedir (Yüksel ve Eren, 2013). Bu bağlamda DSM-5 tanı ölçütlerine göre OSB'nin iki temel belirtisi bulunmaktadır. Bunlar; sosyal etkileşim ve iletişimde yetersizlikler ile sınırlı, yineleyici ve takıntılı davranışlardır.

Güncel sınıflama sistemi olan DSM 5'te Otizm Spektrum Bozuklukları tanı ölçütleri aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

A. Geçmiş zamanlarda veya şu an farklı bağlamlarda ve farklı şekillerde görülen süregelen etkileşim yetersizliği ve sosyal iletişim sorunları. Aşağıdaki belirtilerin tümü görülmelidir:

- Karşılıklı sosyal-duygusal ilişki kurmada yetersizlik: İlgi ve duyguları paylaşmada sınırlılık, sosyal etkileşim başlatmada ve sosyal etkileşime karşılık vermede sınırlılık, normal olmayan sosyal yaklaşım ve karşılıklı konuşmada başarısızlık.
- Sosyal etkileşim için kullanılan sözel olmayan iletişim davranışlarında yetersizlik: Mimikleri kullanma ve anlamada sınırlılık, sözel ve sözel olmayan

iletişim becerilerinin entegrasyonundaki sınırlılık, yüz ifadesinin ya da sözel olmayan iletişimin hiç olmaması, göz kontağı ve vücut dilinde anormallikler.

- İlişki kurma, anlama ve sürdürme yetersizlikleri: Hayali oyunlar oynama paylaşımında bulunamama ya da arkadaş edinememe, farklı sosyal bağlam ve ortamlara uygun davranmakta güçlük, arkadaşlarına ilgi duymama.

B. Sınırlı, tekrarlayan davranış, ilgi ya da etkinlik örüntüleri: (Aşağıdaki belirtilerden en az ikisinin görülmesi gerekmektedir. Örnekler açıklayıcı amaç taşımaktadır, liste tüm örnekleri içerecek şekilde kapsamlı değildir.)

- Stereotipik ya da tekrarlayan motor hareketleri, konuşma ya da nesne kullanımı (Örneğin, basit stereotipik motor hareketler, nesnelere çevirme/döndürme, oyuncakları sıraya dizme, kendine özgü ifadeler, ekolali).
- Sözel ya da sözel olmayan ritüel davranış örüntüleri, aynılıkta ısrar, rutinelere katı bağlılık (Örneğin, ufak değişimlere aşırı tepki/stres, geçişlerde güçlük, selamlama ritüelleri, aynı yoldan/rotadan gitme ya da her gün aynı yiyeceği yeme ihtiyacı, katı düşünme örüntüsü).
- Odaklanma ya da yoğunluk bakımından anormal olan sabit ve sınırlı ilgiler (Örneğin, aşırı saplantılı ya da sınırlı ilgi, anormal ya da alışılmamış nesnelere aşırı bağlılık).
- Duyusal uyaranlara aşırı tepki verme ya da tepkisiz kalma veya çevrenin duyuşal yönlerine anormal ilgi (Örneğin, nesnelere koklama ya da nesnelere dokunmaya aşırı istek, ısı/acı gibi açık durumlara tepki vermeme, bazı ses ve dokulara ters tepki verme, ışık ve harekete karşı aşırı düzeyde görsel ilgi).

C. Belirtiler erken gelişim döneminde ortaya çıkmalıdır (Belirtiler, sosyal beklentiler ilerleyen dönemlerde öğrenilmiş stratejiler yoluyla gizli kalmış olabilir ya da çocuğun sınırlı kapasitesini aşana kadar ortaya çıkmayabilir).

D. Belirtiler, mesleki, sosyal ve mevcut performansın diğer alanlarında klinik olarak ciddi bozukluğa neden olur.

E. Bu bozukluklar, genel gelişimsel yetersizlik ya da zihinsel yetersizlik (Zihinsel gelişimsel yetersizlik) tarafından daha iyi bir şekilde açıklanmaz. Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizlik sıklıkla beraber görülürler; zihinsel yetersizlik ve otizm spektrum bozukluğu ortak tanısının verilebilmesi için sosyal iletişimin beklenen genel gelişimsel seviyesinden altta kalması gerekmektedir.

Bu temel belirtiler bütün yaş gruplarında benzer olmakla birlikte ortaya çıkış biçimi ve bireyin yaşamını etkileme derecesi değişmektedir. Bununla birlikte OSB erkeklerde daha yaygın görülmekte ancak kızlarda bozukluktan etkilenme düzeyi daha ağır seyretmektedir (Carpenter, 2016).

1.2. OSB Erken Dönem Belirtileri Genel Karakteristik Özellikleri

OSB belirtileri genellikle erken çocukluk döneminde ortaya çıkmaktadır. OSB olan bazı çocukların gelişimi aksayarak ilerlerken, bazı çocuklar önce normal gelişim gösterip bir süre sonra gerileme gösterebilirler. OSB'nin erken dönem belirtilerine bakıldığında altı ayı geçmesine rağmen bebeklerin sosyal gülümsemelerinin olmaması, göz kontağı kurmaması, 12 ayı geçmesine rağmen agulama, babıldama, bay bay gibi jestlerde ya da bir şeyi parmakla gösterme gibi becerilerde sınırlılıklar yaşadıkları bilinmektedir (Baron Cohen, 2011; Sacrey vd., 2018). Bu bağlamda OSB olan çocuklarda ilk birkaç yılında göz kontağı kurmama ya da kurmak istememe, göz kontağından kaçınma, seslenildiğinde duymuyormuş ya da fark etmiyormuş gibi davranma, ortak dikkat başlatmama ve ortak dikkate tepki vermeme, dil ve konuşmanın gecikmesi gibi belirtilerin olması ebeveynlerin ilk dikkatini çeken şüphelendikleri belirtilerdir (Bhat, Galloway ve Landa, 2010; Sacrey vd., 2018). Gelişimin ilerleyen dönemlerinde ise sözcük çıktısının olmaması, ailelerin oyun ve etkileşim çabalarına tepki vermeme ile kendini gösteren OSB, bu belirtilere ek olarak kendini ifade etme, empati yapma, karşılıklı sosyal-duygusal etkileşimde sınırlılıklar göstermektedirler (Komeda vd., 2019; Rodríguez Medina vd., 2018). Bununla beraber OSB olan çocukların dil özellikleri dikkate alındığında ekolali, prozodi, kelime uydurma gibi kendilerine özgü bir dil kullandıkları ve bu dil özelliğinin OSB olan çocukları ayırt etmede önemli özelliklerden biri olduğu belirtilmektedir (Sani Bozkurt, 2020).

OSB olan çocukların sosyal etkileşim ve iletişimdeki yetersizliklerinin yanı sıra alışagelmşin dışında sıra dışı bazı sınırlı, yineleyici ve takıntılı davranışları da erken dönem belirtileri olabilmektedir. Çok yaygın olarak gözlemlenen yineleyici davranış örnekleri parmak uçlarında yürümek, ellerini çırpma, etrafında dönmek, başına vurma, parlak nesnelere izlemek, yuvarlak nesnelere çevirmek gibi motor eylemler olarak gözlenebilmektedir (Ünlü, 2020). Nesnelere sıra dışı amaçlarla kullanmak (örneğin, oyuncak arabanın tekerleklerini çevirmek), nesnelere duygusal özellikleriyle aşırı ilgilenmek (örneğin, eline aldığı her nesneyi koklamak) isteyebilirler bu bazen saplantı

haline gelebilir. OSB olan bireyler değişimlere karşı aşırı direnç gösterirler. Bazı etkinlikleri her zaman belirli bir sırayla yapmayı isteyebilir ve günlük rutinlerde ortaya çıkan değişiklere aşırı tepki verebilirler. Bazen de bazı durumlara karşı aşırı duyarlılık gösterebilirler. Bu bazen bir ses, bazen bir nesne ya da koku olabilmektedir (örneğin aşırı sıcaklığı ya da soğuğu hissetmemek, parlak nesnelere dokunmayı istemek gibi). Ayrıca alışılmıőın dışında yiyecekleri yemesi, yiyeceklerde seçici davranması ya da isteksiz davranması veya çok fazla ya da çok az düzeyde yeme davranışları gibi olağanın dışında yeme davranışları görülebilir (Mukaddes, 2013; Roane, 2014).

OSB olan çocuklarda görülen yineleyici ve takıntılı davranışları engellendiğinde ise ağlama, bağırma, vurma gibi kendine ya da çevresine zarar verici problem davranışlar sergileyebilir ya da öfke nöbetleri geçirebilirler. OSB'den etkilenen çocukların, çoğunlukla yaşıtlarına kıyasla daha yüksek düzeyde problem davranış gösterdikleri belirtilmektedir (Jang vd., 2011; Matson, Dempsey ve Fodstad, 2009; McTiernan vd., 2011). OSB olan çocuklarda gözlenen problem davranışları 5 farklı sınıflama içerisinde belirtilmektedir. Bunlar; kendine zarar verici davranışlar, takıntılı davranışlar, saldırgan davranışlar, olağanın dışında yeme davranışları, kendini uyarıcı ve yinelenen davranışlardır (Dominick vd., 2007; Machalicek vd., 2007; Matson ve Fodstad, 2009; Matson ve Nebel Schwalm, 2007; Neitzel, 2010; Schreck, Williams ve Smith, 2004; Yücesoy Özkan, 2015). Kendine zarar verici davranışlar, kendini; boğazlama, tırnaklama, ısırma ve saçını çekme gibi fiziksel olarak yara almasına neden olan davranışlar olmaktadır (Berkson ve Tupa, 2000; Erbaş, 2001). Çocuğun çevresindeki nesnelere hasara ya da kişilerde fiziksel yaralanmaya sebep olan ısırma, itme, vurma, saç çekme, tırnaklama, bağırma ve küfretme gibi davranışlar saldırgan davranışlardır (Mukaddes, 2013; Roane, 2014). OSB olan her çocuk belirtilen karakteristik özelliklerin hepsini taşımayabilir. Belirtilen özelliklerin görülme sıklığı ve görülme derecesi OSB olan çocukların her birinde farklılık gösterebilmektedir. Bazen bu özelliklerin bir veya birkaçı birlikte gözlenebilirken bazen gözlenmeyebilmektedir (Özbey, 2019). Bu farklılıklar ise OSB tanısının verilmesini güçleştirmektedir.

1.3. OSB Olan Çocukların Tanı Alma Süreci ve Erken Müdahale

OSB tanısı ilk olarak 1980 yılında APA tarafından yayınlanan Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayısal El Kitabı'nda (Diagnostic and Statistical Manual-DSM-3) ifade edilmiştir. Günümüzde OSB tanısı çatısı altında Çocukluk Çağı

Dezenteegratif Bozukluğu, Otizm, Yaygın Gelişimsel bozukluk ve Asperger Sendromu terimleri 2013 yılında yayınlanan DSM-5'te birleştirilerek toplanmıştır (Yiğitoğlu ve Odluyurt, 2021). OSB tanısını ÷lkemizde çocuk psikiyatrları vermektedirler. Tanı sürecinde çocuk psikiyatrları klinik gözlemlerine ve değerlendirmelerine ilave olarak psikolog görüşlerinden, genetik bölümünden ve nörolojik testlerin sonuçlarından faydalanmaktadırlar.

OSB tanısının konmasında doktorların büyük bir etkisi var olmaktadır (Aydın ve Özgen, 2018). Ancak ailelerin doktora başvurma süreci öncesi de tanı konma sürecinde oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Aileler doktorlara danışmadan önce kendi çocuklarının gelişimsel süreci ile normal gelişim sürecinin farklılığını ayırt etmektedirler. Çocuklarının gelişimlerinin normal gelişim basamaklarına uygun olmadığını fark eden aileler doktorlara başvurmaktadır. Ancak normal gelişim basamaklarını bilmeyen veya kendi çocuğunun normal gelişim göstermediğini kabul etmek istemeyen aileler ise çocuklarının erken tanı almalarına ve çocuklarına erken müdahale edilmesine engel olabilmektedir (Yiğitoğlu ve Odluyurt, 2021).

Erken müdahale, erken çocukluk döneminde gelişimleri risk altında bulunan bebek ve çocukların belirlenmesi ve sınırlılık yaşayabilecekleri bilişsel, fiziksel, dil ve konuşma, motor, duygusal ve sosyal gelişimleri desteklenerek belirleme ve önleme çalışması olarak ifade edilmektedir (Blackman, 2002). Özel gereksinimi olan veya risk durumunda bulunan çocukların erken dönemde fark edilmesi, tanı alması ve ihtiyaçlarının karşılanması için planlanan erken müdahale programları elde edilecek yararın artırılmasında büyük rol oynamaktadır (Bruder, 2010). Erken müdahale programı içeriğinde doktor, diğer sağlık personelleri, sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimi uzmanları, okul öncesi öğretmenleri, psikologlar, psikiyatristler, psikolojik danışmanlar ve özel eğitim öğretmenleri gibi meslek grupları yer almaktadır (Korfmacher, 2002). Meslek elemanları yanında erken müdahale programında en önemli bir diğer etmen ise aileyi etkin bir şekilde dâhil etmektir (Değirmenci ve Karahisar, 2015).

Çocukların erken dönemde aldıkları eğitimin etkili olabilmesi ailelerinin de psikolojik olarak iyi olmalarına bağlı olmaktadır (Meraki ve Yıldız Bıçakçı, 2015). Erken tanı sürecinde panik, endişe ve korku yaşayan aileler erken müdahale programlarında süreç içerisinde oluşturdukları olumlu iletişim, paylaşılan deneyimler ile zorluklarla başa çıkmada edindikleri becerilerin geliştirilmesini de amaçlamakta ve sağlamaktadır

(Bruschweiler Stern, 2009). Bu noktada ailelerin alacakları psikolojik danışmanlık hem kendi sağlıkları hem çocuklarının gelişimleri açısından önemli olmaktadır.

1.4. OSB Olan Çocukların Aileleri ile Psikolojik Destek ve Danışmanlık Süreci

Ebeveynler OSB olan çocukları için tanı konulması sürecinde psikolojik iyi oluşlarını etkileyen birtakım problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu problemler; OSB'ye ilişkin belirsizlik durumlarının var olması, tanı sürecinin zorlu yapısı ve belirsizliği sebebiyle tanı verilmesi ardından yaşanması muhtemel sosyal çevreye ve tanıya uyum problemleri olabilmektedir.

Eripek'e (1996) göre; çocukların özel gereksinimlerinin doğum öncesi veya doğum sonrasında öğrenilmesi, özel gereksinimden etkilenme düzeyleri göz önünde bulundurulmaksızın, ebeveynlerin yaşam stillerinin farklılaştığı nokta olarak belirtilmektedir. Yaşamlarının değişimiyle birlikte, aileler bu değişimi kabul ederek uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bahsedilen bu süreç alanyazında birden fazla model ile açıklanmaktadır. En sık açıklanan model ise aşama modeli olmaktadır (Dicle, 2017).

Ölüme karşı verilen tepkilere ilişkin olan Kubler Ross'un kuramını, özel gereksinimi bulunan çocuğu sahip olan anne babaların yaşadıkları "kayba" uyarlayan Garguilo'nun (1985) modeline aşama modeli denilmektedir.(Çan Aslan, 2010) . Gargiuolo'nun (1985) aşama modeli, ebeveynlerin ailelerinin özel gereksinimi kabul etme ve değişime uyum sağlama sürecine aşağıda belirtilen aşamaları yaşayarak ulaştıklarını savunan bir model olmaktadır (Akkök, 1997). Modelin aşamaları şu şekildedir:

Birinci Dönem

a) Şok Aşaması: Özel gereksinimi olan çocuğa sahip olduğunu öğrenen ebeveynlerin verdikleri ilk tepki olmaktadır. Bu tepkinin davranışsal ve duygusal olarak çıktıları çoğunlukla; tepki vermeme, duruma inanmama, ağlama, çaresiz hissetme olarak gözlenebilmektedir (Darıca vd., 1992).

b) İnkâr/Reddetme: Çocuğunun aldığı tanının gerçekliğine inanmak istemeyen ebeveynler özel gereksiniminin olmadığını kanıtlayacak arayışlar içinde bulunabilmektedirler (Akkök, 1982). Yanlış teşhis konulmuş olabileceği düşüncesi var olmaktadır. Ebeveynlerin edindiği yeni sorumluluklar, çocuklarının gelecek yaşantılarına ilişkin endişeler, çocuklarının aldığı tanı hakkında detaylı ve doğru bilgilere sahip olmamaları bu duygu durum içinde olmalarına neden olabilmektedir (Darıca vd., 1992; Şahin, 1994).

c) Depresyon\Öfke: Depresyon, kişilerin üzüntü duygularını kendine yansıtmasıdır, yani kızgınlığın benimsenmesi olmaktadır (Varol, 2005). Ebeveynler bu dönemde, normal gelişim gösteren çocuk sahibi olamamaktan kaynaklı kendilerine veya karşısındaki insanlara karşı öfke duymaktadırlar. Bazı uzmanlar bu aşamanın yaşanılmasının kaçınılmaz ve ayrıca sağlıklı bir süreç olduğunu belirtmektedirler (Kurt, 2001).

İkinci Dönem:

a) Suçluluk: Bu duyguyu ailede en yoğun anneler hissetmektedirler (Kurt, 2001). Suçluluk duygusu altında genellikle “keşke” ile başlayan düşüncelerin var olduğu bilinmektedir. Ebeveynler çocuklarında var olan özel gereksinimin, geçmişteki bazı kusurlarına karşılık ceza olarak sahip olduklarını düşünmektedirler (Varol, 2005).

b) Utanç: Ebeveynler özel gereksinimi olan çocuklarının sosyal çevrede kabul görmemesi durumunda utanç duygusunu yaşayabilmektedirler. Çevrelerindeki insanlar, özel gereksinimi olan çocuklarına karşın reddetme veya aşağılama gibi olumsuz tutumlar içerisinde olabilmektedirler. Bu aşama annelerin ve babaların çevreleri tarafından küçümsenebilme ihtimalleri karşısında yaşanabilmektedir (Darıca vd., 1992).

c) Pazarlık: Ebeveynlerin çocuklarındaki özel gereksinim durumunu kabul etmeye başladıkları süreç olmaktadır (Girli, 2004).

d) Uyum: Bahsedilen modelin yaşanan son süreci olmaktadır. Yukarıda tanımlanmış olan aşamaları başarıyla atlatmış ebeveynler artık değerlerini ve yaşam stillerini düzenlemeye başlamaktadırlar. Ebeveynlerde, çocuklarının özel gereksinimi üzerine fikir paylaşımları, yaşayabilecekleri sorunlara ilişkin önceden bilgi toplamaları, müdahale sürecine aktif bir şekilde katılmaları ve çocuklarıyla beraber sosyal çevrelerinde daha fazla vakit geçirmeleri gibi davranışlar gözlenebilmektedir. Bu aşamaya geçen ebeveynler, çoğunlukla pozitif bir sonuç elde ederek, kendileri ve aile içerisinde bulunan bireyler için faydalı bir hayat sağlamaya çalışmaktadırlar (Doğan, 2001).

OSB olan çocukları tanıdıktan sonra aileler yukarıda bahsedilen süreçler içerisindeyken çocukları, kendileri ve çevreleri adına doğru adımlar atmaya zorlanabilmektedirler. Bu aşamada ailelere yol gösterici olmasında ve ebeveynlerin tüm bu zorlukların üstesinden gelebilmelerinde, değişen yaşamlarına uyum sağlamalarında etkili olan destek türlerinden birisi de psikolojik destek olmaktadır. Psikolojik danışma, bireylerin psikolojik ve sosyal problemlerinin önlenmesi, çözümlenmesi ve bunların

tedavisinde destekleyici bir kaynak teşkil etmektedir (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017; Yıldırım, 1997). Psikolojik danışma sürecinde bireylerin karşı karşıya kaldığı zorluklara ve değişimlere psikolojik danışman ve danışan beraber çözüm üretmekte ve bu aşamayı iş birliği içerisinde yürütmektedir (Corey, 2008). Aileye sunulan psikolojik danışma sürecinde ise, bireylerin psikolojik olarak gelişim sağlamalarına, güçlenmelerine ve psikolojik iyi oluşu koruyabilmelerine yardımcı olunmaktadır (Tekin Ersan, 2015).

OSB olan çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları zorlukların etkisini azaltmak ve aile yapısını güçlendirmek için farklı kuramsal yaklaşımların kullanıldığı bireysel veya grupla psikolojik danışma süreci yönetilmekte ve bu sürecin ailelere olan etkisi incelenmektedir. Psikolojik danışma hizmetleri bireylerin yaşamlarındaki tüm gerçekler içerisinde karşılaşılabilen sorunların önlenmesi amaçlı gelişimsel konular temel alınarak sosyal, psikolojik ve duyuşsal sağlığın oluşturulması ve korunmasını amaçlamaktadır (Kepçeoğlu, 2001; Ültanır, 2000).

Psikolojik danışma, alanında uzman kişilerce verilmesi gereken önemli bir destek sürecidir. Uzman kişiler; psikolojik danışmanlar, psikiyatristler, psikologlar, aile danışmanları ve sosyal çalışmacılar olarak da ifade edilebilmektedir (Kararımak, 2006). Alanda uzman kişilerce başlayan psikolojik danışma süreci öncelikle psikolojik danışman ve danışanın güvene dayalı iletişim kurmasıyla başlamaktadır. Süreç alanda var olan birçok farklı teori ile yapılandırılmaktadır. Psikolojik danışmanlar kendi teorik bilgileri ve kişisel özelliklerinin farklılıkları ile var olan psikolojik danışma teorilerini şekillendirerek kendilerine özgü danışma kuramları belirlemektedirler (Nelson Jones, 2014).

1.5. Psikolojik Danışmanlık

Psikolojik danışma veya rehberlik; bireylerin hem içerisinde oldukları hayat dönemindeki, hem de yaşayacakları diğer dönemlerde karşılaştıkları sorunları çözümlenebilmelerinde ve çözümlene aşamasında kendilerini engelleyen problemlerin ortadan kaldırılmasında yardımcı olmayı hedef edinen profesyonel bir süreç olmaktadır (Erkan Atik, 2015). Aileler ile gerçekleştirilen danışmanlık hizmetleri ve rehberlik süreçleri ailelerin ihtiyaçlarına yönelik çeşitli yönlendirmelerde bulunma, var olan durumlarıyla ilgili doğru bilgi sağlama ya da ihtiyaçları olan problem çözme becerilerinin öğretilmesi gibi süreçleri içinde barındırmaktadır (Yukay Yüksel ve Bostancı Eren, 2007).

Ebeveynlere özel eğitim alanında sunulan psikolojik danışmanlık süreci, çocuklarında var olan özel gereksinimi kabul etmelerinde ve değişime uyum sağlamalarında karşılaştıkları zorlukları ve sorunları çözümlenebilir, çocuklarının uygun şekilde bakımını gerçekleştirme, alması gereken eğitimleri ve tedavi gerektiren durumları takip etme, yaşam rutinlerini değişimlere uygun düzenleme gibi becerilerin kazandırılmasını içermektedir. Ayrıca ebeveynlerin bir araya gelmek durumunda oldukları yeni çevreleriyle, aileleriyle ve içinde buldukları toplumla uyum sağlayabilmeleri amacıyla iletişim becerilerinin güçlendirilmesini barındırmaktadır (Tekin Ersan, 2015). Özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip ebeveynler ile uygulanan psikolojik danışmanın hedeflerinde ebeveynlerin; çocuklarına yönelik gerçekleştirilebilecek hedefler koyabilmeleri, kendilerini geliştirmeleri için uygun adımlar atabilmeleri, aile içerisindeki paylaşımlarını ve birbirlerine desteklerini artırmaları adına yardımcı olmaktadır (Boyer, 1986). Bireysel danışma süreci dışında aileler ile yürütülen grupla psikolojik danışma süreçleri de yaşadıkları evrende yalnız olmadıkları ve aynı durumu paylaşan başka insanların da var olduğunu anlamlandırmalarına yardımcı olmaktadır. Woodgate, Ateah ve Secco (2008) tarafından yapılan bir çalışmada, OSB'den etkilenen çocuğa sahip aileler ile yapılan grup terapisi sonucunda ortak deneyimleri paylaşma, sosyal izolasyonun önüne geçme ve çevreleri tarafından anlayış ile karşılanmama sorunlarının ortak bir durum olduğunu kabul etmelerine yardımcı olduğu tespit edilmiştir (Estes, Swain ve Macduffie, 2019).

Özel eğitim alanı, kendi içerisinde multidisipliner bir alan olma özelliği göstermektedir. Özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip ebeveynlere yönelik gerçekleştirilen danışmanlık ve rehberlik süreci de kendi içerisinde farklı alanlardan uzmanları barındırabilmektedir. Bunların başlıcaları; özel eğitim öğretmenleri, rehber öğretmenler, psikolojik danışmanlar, psikiyatristler, psikologlar ve sosyal hizmet uzmanlarıdır.

1.5.1. Psikolojik danışman özellikleri

Psikolojik danışma sürecindeki terapötik iletişimi şekillendiren kişi çoğunlukla psikolojik danışman olmaktadır. Corey (2008) yaptığı tanıma göre; psikolojik danışmanda bulunması gereken özelliklerde iki noktayı ön plana çıkarmaktadır. Bunlar; psikolojik danışmanın kişilik özellikleri ve psikolojik danışmanın tutumlarıdır. Psikolojik danışmanda bulunması beklenen kişilik özellikleri dışında, psikolojik danışmanların

danışma süreçlerinde daha etkili olabilmesi için de sahip olması gereken bazı özellikler vardır. Bu özellikler ise;

- a. İşbirliğine açık olma
- b. Sabırlı olma
- c. Başkalarına ve kendine karşı saygılı olma
- d. Saydam olma
- e. Güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olma
- f. Empati kurabilme
- g. Yeniliklere açık olma
- h. Özgüvenli olma
- ı. Alaycı olmayan mizah anlayışına sahip olma
- i. Değişime açık olma olarak ifade edilebilmektedir (Bucassa, Beebe and Toman, 2010; Corey, 2008; Korkut Owen ve Tuzgöl Dost, 2020).

Psikolojik danışmanların sahip olması beklenen özelliklerin yanı sıra bireylerin iyi olma halini amaçlayan ruh sağlığı profesyonellerinin kullanması gereken psikolojik danışma becerileri de bulunmaktadır (Özeren, 2020). Bu beceriler psikolojik danışma sürecinde amaçları gerçekleştirebilmeye yönelik psikolojik danışmanın kullanmış olduğu temel ve ileri düzey terapötik beceriler ve iletişim becerilerinin birleşimini kapsamaktadır (Yaka 2005). Alanyazın incelendiğinde ise danışma becerilerinin ve kullanılan tekniklerin şu şekilde sıralandığı görülmektedir (Carkhuff, 2014; Ivey ve Ivey 2003; Nelson Jones, 2014; Sharf, 2014; Voltan Acar, 2015).

1. Yakından ilgilenme
2. Koşulsuz kabul ve saygı
3. Devam ettirici tepkiler (Asgari düzeyde teşvik, içerik yansıtma, duygu yansıtma, kişiselleştirme)
4. Yapılama
5. Empati
6. Saydamlık
7. Yol acııcı tepkiler (konuşmaya açık davet, soru sorma, özetleme)
8. Şimdi ve buradalık
9. Somutluk
10. Bağlama
11. Kendini açma

12. Sessizlik

13. Yüzleştirme.

Psikolojik danışma sürecinin etkili olması genellikle psikolojik danışmanların uygun kişilik özelliklerine sahip olmasına ve donanımlı bir şekilde yetişmiş olmasına bağlıdır (İkiz ve Totan, 2011). Psikolojik danışmanların aldıkları iyi eğitimin yanı sıra bu alanda deneyimlerinin olması da süreci kontrol etmelerinde yol gösterici olmaktadır. Psikolojik danışma sürecinin etkililiğini güçlendiren bir diğer etmen ise psikolojik danışmanların danışma sürecine ilişkin kendi yeterlik inançlarının yüksek olmasıyla ilişkilidir (Cormier ve Nurius, 2003; Kalay Usta ve Deniz, 2019).

Bandura (1986), yüksek performans için uygulama, bilgi ve becerilerinin yeterli olmadığını ifade etmektedir. Psikolojik danışmanın sahip olduğu becerileri kullanma düzeyi düşüncesinin ve kendi yeterlilik inançlarının davranışlarını ve sürece ilişkin motivasyonlarını etkilediğini savunmaktadır. Bu inanç ve düşünce ise psikolojik danışmanların öz yeterlik algılarını ortaya çıkarmaktadır (Gündüz ve Çelikkaleli, 2009).

1.5.2. Psikolojik danışmanların öz yeterlilikleri

Ulusal kaynaklarımızda “self-efficacy” ifadesi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Gürşen Otacıoğlu (2008) uygun olanı “öz-etkililik” ile ifade ederken, Atıcı, Özyürek ve Çam (2005) “yetkinlik beklentisi” olarak, Aksoy ve Diken (2009) ise “öz yeterlik” olarak ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Bahsi geçen kavramın, bu çalışmada, “öz yeterlik” olarak kullanılması tercih edilmektedir. Yeterlik; bireylerin işlerini yapabilmeye güçleri, şartları hazırlayan ehliyet, özel bilgi, yeterlik olarak açıklanmaktadır (TDK, 2012). Bandura tarafından geliştirilen öz yeterlik kavramı ise bireylerin var olan yeteneklerinin etkili bir biçimde kullanabilmeleri için öncelikli olarak ilgili alanda kendilerine güvenmeleri gerekliliğinden bahseden, sosyal öğrenme kuramına ait olan bir kavram olmaktadır (Pajares, 2002). Ayrıca kişilerin sahip oldukları öz yeterlik inançları, gerçekleştirecekleri davranışları ve işe yönelik motivasyonları üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmaktadır (Demirel, 2013).

Öz yeterliğe ilişkin yapılan değerlendirmeler, kişinin öznel yargıları olup genel olarak değerlendirilmemektedir (Bandura, 1980; Bandura, 1982, Bandura, 1989). Yeterliğe ilişkin değerlendirme kavramı, “*alana-özel yeterlik*” olarak ele alınabilmektedir. Alana özel yeterliğine inanma duygusu ise, bireyin sahip olduğu işi başarı ile tamamlamasına ilişkin bilgi ve becerisine olan inancı olarak söylenebilmektedir

(Bandura, 1997). Kurbanoglu 2004, öz yeterlik algısının, bireylerin yeterlik düzeyi hakkında sahip oldukları inançla ilişkili olduğunu ifade etmektedir.

Psikolojik danışma sürecinde, öz yeterlik inancı ise sunulan hizmetin daha iyi olabildiğini etkileyebilmektedir. Psikolojik danışmanların öz yeterliği, danışmanlık becerilerinin ve danışma sürecine ilişkin bilgilerinin düzeyinde oluşmaktadır (Demirel, 2013).

Greason ve Caswell (2009) göre; psikolojik danışmanın, danışanın içerisinde bulunduğu süreci doğru yönlendirmesinde nasıl yol göstereceğini bilmesi ve bunun için gerekli danışman becerilerine sahip olması ile ilgili önceliği olan işleve öz yeterlik inancı denmektedir.

1.6.Ulusal ve Uluslararası Alanyazındaki OSB Olan Çocuğa Sahip Aileler ve Psikolojik Danışma/Danışmanlarla Yapılan Çalışmalar

Ulusal ve uluslararası alanyazında yer alan araştırmaları incelemek üzere Academic Search Complete, ERIC, EBSCOhost, Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik, DergiPark veri tabanları kullanılarak OSB, engel, özel gereksinim, aile, psikolojik danışman, psikolojik danışma ve yeterlik anahtar sözcüklerin Türkçe ve İngilizce karşılıkları kullanılarak tarama yapılmış ve 92 ilgili çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar ardından başlık ve özetleri incelenerek çalışma konusu bağlamında ayıklanmıştır. Bu noktada farklı katılımcıları (aile, psikolojik danışman, psikolojik danışmanlık alanı lisans öğrencileri) ele alan çalışmaların olduğu görülmekle birlikte bu çalışma bağlamında psikolojik danışmanların OSB olan çocuğa sahip ebeveynler ile danışma süreci yeterliğine ilişkin görüşleri ele alan ilgili bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Farklı katılımcılar ile yapılan çalışmalar aşağıda açıklanmaktadır:

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin katılımcı olduğu bir çalışmaya rastlanmıştır (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017). Bu çalışma Arıcıoğlu ve Gültekin (2017), tarafından yapılan ve özel gereksinimi olan çocukların annelerinin çocuklara ilişkin gelecek planlamalarının ve sosyal destek algılarının, özel gereksinimli çocukların gitmekte olduğu eğitim kurumlarında görev yapan psikolojik danışmanların görevleri ve mesuliyetleri üzerinde incelenmesini amaçlayan çalışmadır. Çalışmaya zihinsel yetersizliği bulunan çocuğa sahip 11 anne katılmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışma sonucunda özel gereksinimi olan çocuk annelerinin genelde aile içinden ya da dışından yeteri kadar sosyal

destek alamadıkları, annelerin bilgilendirme ve yönlendirmeye ihtiyaçları olduğu, annelerin toplumun kendilerine bakış açısından rahatsız oldukları, tespit edilmiştir.

Psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin katılımcı olduğu üç çalışmaya rastlanmıştır (Arşit, 2019; Guiney vd., 2014; Gürbüz ve Bozgeyikli, 2014). Arşit (2019), çalışmasında özel eğitim okulları ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan rehberlik öğretmenlerinin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin öz yeterliklerini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma karma araştırma deseni kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada veri aracı olarak Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz yeterlik Ölçeği ve yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeğine 171 rehber öğretmen katılmıştır. Değerlendirme sonucunda yetersizlik düzeyi yüksek çıkan 10 katılımcıya ise yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Elde edilen nicel verilerin analizinde SPSS-21 programı kullanılırken nitel verilerin analizinde ise betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda özel eğitimde psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde rehberlik öğretmenlerinin büyük bir kısmının kendilerini yeterli hissetmedikleri tespit edilmiştir. Guiney vd., (2014) ise, Psikolojik danışmanların özel gereksinimli öğrencilere yönelik mesleki öz yeterliliklerinin verdikleri konsültasyon ve danışma süreçlerine etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarına psikolojik danışmanlık eğitimi alan 92 yüksek lisans öğrencisi katılmıştır. Araştırmada geliştirilen danışma öz yeterlilik ölçeği (CSES) ile genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise psikolojik danışmanların özel gereksinimli öğrencilere yönelik mesleki yeterliliklerinin edindikleri en az bir yıllık deneyim sonucu artış olduğu belirtilmektedir. Ayrıca psikolojik danışmanların konsültasyon yaparken veya danışma sürecinde bağlı oldukları fakülteden, ilgili uzmanlardan ve ailelerden bilgi aldıkları da ortaya çıkmaktadır. Katılımcısı psikolojik danışman ve rehber öğretmen olan son çalışma ise Gürbüz ve Bozgeyikli (2014) tarafından yapılmıştır. Gürbüz ve Bozgeyikli, çalışmalarında rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma yapmaya yönelik öz yeterlik inançlarının eğitim düzeyi, mezun olunan okul ve bölüm, kıdem, cinsiyet ve ailede özel gereksinimli bireyin bulunup bulunmaması gibi değişkenler açısından incelenmesini amaçlamışlardır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 35 ilde rehberlik ve araştırma merkezinde görev yapmakta olan 254 psikolojik danışman ve rehber öğretmen katılmıştır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama araçlarından ilki araştırmacılar

tarafından geliştirilen kişisel bilgi formudur. Diğeri ise “Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği”dir. Araştırma sonucuna göre psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin özel eğitim öz yeterlilik düzeylerinin ailede özel gereksinimli birey bulunup bulunmaması, kıdemi ve mezun olduğunu bölüm açısından anlamlı farklılık bulunduğu ancak cinsiyete göre bir fark olmadığını belirtmişlerdir.

Katılımcısının psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanı lisans öğrencilerinin olduğu iki çalışmaya rastlanmıştır (Deniz, 2016; Yılmaz Bingöl, 2018). Çalışmalardan biri Yılmaz Bingöl (2018), tarafından yapılan çalışmadır. Çalışma okul psikolojik danışman adaylarının genel öz yeterliliklerini ve özel eğitime yönelik öz yeterliliklerini inceleyerek özel eğitime yönelik öz yeterliliklerin demografik değişkenlere göre farklılık sağlayıp sağlamadığını araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmaya 220 kadın ve 64 erkek ile toplam 284 psikolojik danışman adayı katılmıştır. Genel tarama yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanması adına araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Yüksel (2010) tarafından uyarlanan Rehber Öğretmenlerin Özel Eğitime İlişkin Öz-yeterlik Ölçeği (RÖÖEÖY) ve Aypay (2010) tarafından geliştirilen Genel Öz-yeterlik Ölçeği (GÖY) kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise okul psikolojik danışman adaylarının özel eğitime yönelik öz yeterlik inançların yaş düzeyi ve sınıfı arttıkça artış gösterdiğini fakat cinsiyet ve genel öz yeterlikleri açısından bir ilişki olmadığına ulaşılmıştır. Sonuca göre; psikolojik danışman adaylarının aldıkları dersler ve öğrendikleri danışma becerileri ile öz yeterlik algıları da artış göstermektedir. Bir diğer çalışmada ise Deniz (2016), rehber öğretmen adaylarının, özel eğitime ilişkin öz yeterlik algılarını incelediği araştırmasında genel tarama modelini kullanmıştır. 214 üniversite öğrencisinin katıldığı bu araştırmada veri toplamak için Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Rehber öğretmen adaylarının öz yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu, rehber öğretmen adaylarının özel eğitim programları hazırlama hususunda yetersiz oldukları, özel eğitim programlarına katılmalarına ihtiyaçları olduğu ve fakat özel eğitimde rehberlik hizmetlerinin verilmesi hususunda kendilerine güvendikleri bulgularına ulaşılmıştır. Yukarıda açıklanan çalışmalar Tablo 1.1.’de yer almaktadır.

Tablo 1.1. OSB olan çocuğa sahip aileler ve psikolojik danışma/danışmanlarla yapılan çalışmalar

Kaynak	Amaç	Katılımcı Özellikleri	Veri toplama aracı	Araştırma yöntemi	Araştırma sonucu
Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017	Özel gereksinimi olan çocukların annelerinin çocuklara ilişkin gelecek planlamalarının ve sosyal destek algılarının, özel gereksinimli çocukların gitmekte olduğu eğitim kurumlarında görev yapan psikolojik danışmanların görevleri ve mesuliyetleri üzerinde incelemek	Zihinsel yetersizliği bulunan çocuğa sahip 11 anne	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Nitel	Özel gereksinimi olan çocuk annelerinin genelde aile içinden ya da dışından yeteri kadar sosyal destek alamadıkları, annelerin bilgilendirme ve yönlendirmeye ihtiyaçları olduğu, annelerin toplumun kendilerine bakış açısından rahatsız oldukları tespit edilmiştir.
Arşit, 2019	Özel eğitim okulları ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan rehberlik öğretmenlerinin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin öz yeterliklerini incelemek	Rehber öğretmen özel eğitim öz yeterlik ölçeğine 171 rehber öğretmen, yarı yapılandırılmış görüşme formuna değerlendirme sonucunda yetersizlik düzeyi yüksek çıkan 10 katılımcı	Rehber öğretmen özel eğitim öz yeterlik ölçeği ve yarı yapılandırılmış görüşme formu	Karma	Özel eğitimde psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde rehberlik öğretmenlerinin büyük bir kısmının kendilerini yeterli hissetmedikleri tespit edilmiştir.
Deniz, 2016	Rehber öğretmen adaylarının, özel eğitime ilişkin öz yeterlik algılarını incelemek	214 üniversite öğrencisi	Rehber öğretmen özel eğitim öz yeterlik ölçeği	Tarama	Rehber öğretmen adaylarının öz yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu ve rehber öğretmen adaylarının özel eğitim programları hazırlama hususunda yetersiz oldukları, özel eğitim programlarına katılmalarına ihtiyaçları olduğu fakat özel eğitimde rehberlik hizmetlerinin verilmesi hususunda kendilerine güvendikleri bulgularına ulaşılmıştır.
Guiney, Harris, Zusho ve Cancelli, 2014	Psikolojik danışmanların özel gereksinimli öğrencilere yönelik mesleki öz yeterliliklerinin verdikleri konsültasyon ve danışma süreçlerine etkisini incelemek	Psikolojik danışmanlık eğitimi alan 92 yüksek lisans öğrencisi	Danışma öz yeterlilik ölçeği	Tarama	Psikolojik danışmanların özel gereksinimli öğrencilere yönelik mesleki yeterliliklerinin edindikleri en az bir yıllık deneyim sonucu artış olduğu belirtilmektedir. Ayrıca psikolojik danışmanların konsültasyon yaparken veya danışma sürecinde bağlı oldukları fakülteden, ilgili uzmanlardan ve ailelerden bilgi aldıkları da ortaya çıkmaktadır

Tablo 1.1. (Devam) OSB olan çocuğa sahip aileler ve psikolojik danışma/danışmanlarla yapılan çalışmalar

Gürbüz ve Bozgeyikli, 2014	Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde görev yapan psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma yapmaya yönelik öz yeterlik inançlarını eğitim düzeyi, mezun olunan okul ve bölüm, kıdem, cinsiyet ve ailede özel gereksinimli bireyin bulunup bulunmaması gibi değişkenlerle incelemek	35 ilde rehberlik ve araştırma merkezinde görev yapmakta olan 254 psikolojik danışman ve rehber öğretmen	Kişisel bilgi formu ve rehber öğretmen özel eğitim öz yeterlik ölçeği	Tarama	Psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin özel eğitim öz yeterlilik düzeylerinin ailede özel gereksinimli birey bulunup bulunmaması, kıdemi ve mezun olduğu bölüm açısından anlamlı farklılık bulunduğu ancak cinsiyete göre bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.
Yılmaz Bingöl, 2018	Okul psikolojik danışman adaylarının genel öz yeterliliklerini ve özel eğitime yönelik öz yeterliliklerini inceleyerek özel eğitime yönelik öz yeterliliklerin demografik değişkenlere göre farklılık sağlayıp sağlamadığını araştırmak	220 kadın ve 64 erkek ile toplam 284 psikolojik danışman adayı	Kişisel bilgi formu, rehber öğretmenlerin özel eğitime ilişkin öz-yeterlik Ölçeği ve genel öz-yeterlik ölçeği	Tarama	Okul psikolojik danışman adaylarının özel eğitime yönelik öz yeterlik inançlarının yaş düzeyi ve sınıfı arttıkça artış gösterdiğini fakat cinsiyet ve genel öz yeterlilikleri açısından bir ilişki olmadığı ve psikolojik danışman adaylarının aldıkları dersler ve öğrendikleri danışma becerileri ile öz yeterlik algılarında artış gösterdiği ortaya çıkmıştır.

1.7. Problem Durumu

OSB olan çocuğa sahip olan ebeveynlerin, yaşadıkları çeşitli kabul aşamaları ve karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri sorunların üstesinden gelebilmeleri adına profesyonel bir yardım almaları önerilmektedir (Arıciöglu ve Gültekin, 2017). Yukay Yüksel ve Bostancı Eren (2007) tarafından yapılan çalışmada OSB olan çocuğun desteklenebilmesinde ailesinin önemli bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. OSB olan çocuğa sahip ailelerin uygun zamanda ve yeterli düzeyde alacakları psikolojik destek aileyi ve dolaylı olarak OSB olan çocuğu da olumlu yönde etkileyecektir (Dunst, Trivette ve Cross, 1986). Daha önce de belirtildiği üzere; psikolojik danışmanın etkililiği ise büyük ölçüde psikolojik danışmanın yeterlik düşüncesinden şekillenmektedir. Başka bir deyişle psikolojik danışma sürecinin etkililiğinin birçok alt bileşeni bulunmaktadır. Bu alt bileşenlerin en önemli konularından biri ise psikolojik danışmanın psikolojik danışma sürecine yönelik yeterliği olmaktadır (Pamuk ve Yıldırım, 2016). Ancak ilgili alanyazın incelendiğinde yapılan çalışmaların Türkiye’de daha çok, OSB haricinde, farklı özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik durumlarını ortaya çıkarmaya yönelik olduğu görülmektedir.

Başka bir deyişle, bu konu kapsamında ilgili alan çalışmaları incelendiğinde çoğunlukla tüm özel gereksinim gruplarını barındırdığı görülmektedir. Ancak yalnızca OSB tanısını konu alan çalışmaya ulaşılammıştır. Ayrıca alanyazın incelendiğinde çalışmaların genelinin özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin duygu durumlarını açıklamak veya psikolojik danışmanların genel olarak özel eğitim alanına ilişkin öz yeterliliklerini belirlemek olduğu görülmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, birbiriyle tamamen ilgili ve bağlantılı olan psikoloji ve özel eğitim alanlarında yeterli çalışmanın olmadığı görülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında hem OSB olan çocuğa hem de OSB olan çocuğa sahip ailelere destek sağlamak amacıyla gerçekleştirilecek psikolojik destekleri ve verilen psikolojik desteklerin niteliğini artırmak gerekli olmaktadır. Psikolojik danışma sürecinin niteliğini artırmak adına ise psikolojik danışmanların psikolojik danışma sürecine yönelik öz yeterliliklerini belirlemek gerekmektedir. Bu sebeplerden dolayı, psikolojik danışmanların OSB olan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma süreci yeterlilik görüşlerinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

1.8. Amaç

Bu çalışmanın amacı; psikolojik danışmanların 0-3 yaş otizm spektrum bozukluğu tanısı alan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma süreci yeterliklerine ilişkin bakış açılarını ve deneyimlerini belirlemektir.

1.9. Önem

Özel Eğitim ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik alanları ortak amaçlar için hizmet etmektedir. Bu amaçların temelini özel gereksinimden etkilenme düzeyini en aza indirmek ve özel gereksinimin etkilediği alanları mümkün olduğunca desteklemek ve iyi oluşu sağlamaktır. Özel gereksinim durumu, yalnızca bireyi etkilememektedir. Kendisi ile beraber çevresini de etkilemektedir. Bu durumda aileleri de sürece dahil etmek önem taşımaktadır. Özel gereksinimden etkilenmiş çocuk, ailesi ve içinde buldukları toplumun iyi oluşunu sağlayabilmek adına aileler ile çalışmak da kaçınılmaz olmaktadır. Kendi içerisinde çok değerli olan aile kavramını güçlendirerek, her bir bireye dokunabilmenin önemli olduğu bilinmektedir (Tekin Ersan, 2015). Bu sebepten dolayı; çalışma öncelikle OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik iyi oluşlarında büyük etkisi olan psikolojik danışmanların etkili ve nitelikli danışma süreci yürütmesi adına önem taşımaktadır.

Etkili psikolojik danışma süreci sonucunda, OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin olumlu değişimleri kendileri, çocukları ve içinde buldukları toplumu da olumlu etkilemektedir. OSB ve beraberinde getirdiği davranışları, ebeveynleri tarafından bilinen, kabul edilen ve doğru müdahale yöntemi uygulanan çocukların OSB'den etkilenme düzeyleri azaltılabilecektir. Gelişimi ve davranışları normal gelişim gösteren çocuklara yaklaştıkça, OSB olan çocukların hem yüksek düzeyde bağımsız yaşamlarının sağlanmasını hem de sosyal çevreleri tarafından kabul edilmelerini sağlayacağı umulmaktadır. OSB olan çocuklarının çevreleri tarafından kabul edilmesinin ve belirsizlik durumlarının azalmasının, bu bireylerin ebeveynlerinin de psikolojik sorunlardan daha uzakta kalmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple; yapılacak çalışmanın sonucunda, doğrudan ve dolaylı yollarla geniş kitlelere pozitif etkisi olacağı düşünülmektedir.

Yukarıda da açıklandığı üzere; psikolojik danışma sürecinin olumlu etkisi üzerinde kendine ilişkin öz yeterlik algısı büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada belirlenen bakış

açıları ve deneyimler ile gelecekte sunulacak psikolojik desteğin daha nitelikli hale gelmesine yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

1.10. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar aşağıda sıralanmıştır:

- Çalışmaya dahil olan psikolojik danışmanların çoğunluğunun rehabilitasyon merkezlerinde görev alması ve çalıştıkları kurumda psikolojik danışmanlara eğitimci rolü verilmesi sebebiyle danışma sürecine ilişkin yeterli bilgi alınamamıştır.
- Araştırmaya katılması için görüşülen psikolojik danışmanların bir kısmı görüşmeyi kabul etmemiş veya OSB tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlerle danışma deneyimi olmadığını belirtmişlerdir. Araştırmaya planlanan görüşmeci sayısından daha az sayıda psikolojik danışman katılmıştır.
- Araştırma pandemi nedeni ile çevrim içi yürütüldüğünden zaman zaman bağlantı sorunları yaşanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma; bireyin bir duruma ilişkin algılarının ve durumla ilgili deneyimlerinin bütüncül, gerçekçi ve doğal ortamında ortaya konması amaçlayan bir araştırma olarak tanımlanmaktadır (Ersoy, 2016; Yıldırım ve şimşek, 2008). Belirlenen konu ile ilişkili detay ve kapsam açısından derinlemesine bilgi sahibi olabilmeyi amaçlamaktadır (Creswell, 2013; Patton, 2014).

2.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırma yöntemlerinden, fenomenolojik (olgubilim) araştırma deseninin kullanılması planlanmıştır. Fenomenolojik desen; konu hakkında derinlemesine bilgiye ve anlayışa sahip olamadığımız ancak farkında olduğumuz olgulara dikkati yoğunlaştırmaktadır. Olgular birden fazla çeşitte karşımıza çıkabilmektedir; deneyimler, algılar, yönelimler ve olaylar bunlara örnektir (Yıldırım ve şimşek, 2008). Fenomenolojik yaklaşım, kişinin davranışlarının anlamlandırılabilmesi için kişinin yaşantısının ve kendine has anlayışının bilinmesinin gerekliliğini savunmaktadır (Patton, 2014).

2.2. Katılımcılar

Bu araştırma OSB olan çocuğu sahip aileler ile çalışma deneyimi bulunan psikolojik danışmanlar ile gerçekteştirilmiştir. Görüşme sürecinde gönüllülük esasını temel alınmıştır. Görüşme sağlamak amacıyla 21 psikolojik danışmana ulaşılmış ancak sekiz psikolojik danışman çalışmaya katılmak istemediklerini belirtmiştir. Toplam 13 psikolojik danışman çalışmaya katılmıştır. Katılımcı psikolojik danışman grubunda yer alan psikolojik danışmanların; 10'u rehabilitasyon merkezlerinde aktif olarak görev almaktadır. Psikolojik danışmanlardan ikisi Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bulunan devlet okullarında psikolojik danışman olarak hizmet vermekteyken biri ise Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bulunan rehberlik ve araştırma merkezinde görevine devam etmektedir. Katılımcılara görüşme sırasına paralel biçimde PD1, PD2, PD3... şeklinde kod adı verilmiştir. Katılımcıların demografik bilgilerinin dağılımını Tablo 2.1.'de verilmiştir. Ayrıca bu çalışma kapsamında Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Etik Kurulu'ndan izin belgesi alınmıştır (EK-1).

Tablo 2.1. Katılımcıların demografik bilgilerinin dağılımı

		Kişi Sayısı
Cinsiyet	Kadın	11
	Erkek	2
Yaş	24-28	7
	29-33	4
	34-38	0
	39-43	2
Mesleki Deneyim Süresi (Yıl Olarak)	0-2	5
	3-5	5
	6-8	1
	8+	2
OSB Olan Çocuğa Sahip Aileler İle Deneyim Süresi (Yıl Olarak)	0-2	5
	3-5	8

2.3. Araştırmacı

Bu çalışma araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı lise eğitimini Isparta/Gönen Anadolu Öğretmen Lisesinde tamamlamış ardından Ankara Üniversitesi/Zihin Engelliler Öğretmenliği ile çift anadalı olan Ankara Üniversitesi/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisansını da tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimine Anadolu Üniversitesi/Erken Çocuklukta Özel Eğitim alanında devam etmektedir. Bununla birlikte 2019 yılından itibaren Antalya/Kepez’de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı rehberlik ve araştırma merkezinde özel eğitim öğretmenliği yapmaktadır.

2.4. Veri Toplama ve Analizi

Nitel araştırmalarda görüşme, doküman analizi ve görsel materyaller aracılığı ile veri toplanmaktadır. Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniğinin yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış, yapılandırılmış ve odak grup görüşmesi olarak farklı teknikleri vardır (Marshall, 1996).

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılması tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı görüşme öncesi sormayı planladığı soruların var olduğu görüşme protokolünü hazırlamaktadır. Araştırmacı

hazırladığı akışa bağlı kalmanın yanı sıra farklı yan sorular veya alt sorularla akışta farklılıklara gidebilmektedir. Katılımcının verdiği cevapları ayrıntılandırması ve açmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca katılımcının verdiği cevapların diğer soruların cevaplarını da barındırması durumunda ilgili soruları atlayabilmesine olanak tanımaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin eğitim bilimleri araştırmalarında sahip olduğu esneklik ve belirli düzeyde standartlık nedeniyle tercih edilmesinin daha uygun olduğu düşünülmektedir (Türnüklü, 2000). Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken formun içerisinde bulunan soruların; kolaylıkla anlaşılabilir olmasına, yönlendirici olmamasına ve kapalı uçlu olmamasına dikkat edilmiştir. Görüşme formu soruları hazırlandıktan sonra değerlendirilmesi ve geri bildirim alınması amacıyla özel eğitim alanında ve nitel araştırma yöntemleri konusunda deneyimli beş öğretim üyesi ve psikolojik danışma ve rehberlik alanında deneyimli üç öğretim üyesi tarafından incelenmiş ve gerekli görülen düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler sonrası görüşme formuna son hali verilmiştir (EK-2). Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgileri kapsayan sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise görüşme soruları yer almaktadır. Görüşme formunda toplam 15 soru bulunmaktadır. Uzman görüşünün alınması sonrası son hali verilen görüşme formu ile Covid19 pandemi koşulları göz önünde bulundurularak Kepez Rehberlik ve Araştırma Merkezinde yüz yüze pilot görüşme yapılmıştır. Pilot görüşme ortalama 45 dakika sürmüştür ve katılımcının izni dahilinde ses kaydı alınmıştır. Yapılan pilot görüşme sonrası sorularda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Görüşme yapılan psikolojik danışmanlara çalışmaya katılmadan önce etik ilkelere uygun olarak katılım gönüllülük formu sunulmuştur (EK-3).

Görüşmeler Covid-19 pandemisi nedeniyle katılımcıların tercihlerine göre online olarak “Zoom” programı üzerinden gerçekleştirilmiş ve görüşme süreci boyunca katılımcının izni dahilinde ses kaydı alınmıştır. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 25-35 dakika arası sürmüştür. Alınan ses kayıtları kelimesi kelimesine yazıya dökülmüştür. Elde edilen veriler, Nvivo10 programı ile içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. İçerik analizi; olayların ve olgularına kökenine inen tümevarımcı bir anlayışa sahiptir (Baltacı, 2019). Gözlem, görüşme veya dokümanlar ile elde edilmiş olan veriler içerik analizinde dört basamakta analiz edilmektedir. Bu basamaklar: elde edilen bilgilerin kodlanması, kod, kategori ve temaların belirlenmesi, belirlenen tema, kategori ve kodların düzenlenmesi ve elde edilen sonuçların

yorumlanması ve tanımlanmasıdır (Eysenbach ve Köhler, 2002; Miles ve Huberman, 1994). Nvivo10 programı aracılığı ile oluşturulmuş olan temalar ve kodlar şekiller ve tablolar yoluyla sunulmuştur.

2.5. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik

Miles ve Huberman'a göre (1994) aynı veri setinde iki araştırmacının kodlama yaptığı durumlarda tanımlar daha etkili olmaktadır. Bu sayede yapılan kodlamaların hangi anlama geldiği ve elde edilen veri parçalarının ait olduğu kodlar üzerinde ortak bir vizyon elde etmek mümkün olmaktadır. Bu tekniğin temel noktası kodlayıcıların aynı veri parçalarına benzer kodlar kullanıp kullanmamalarıdır. Eğer veri parçalarına verilen kodlar üzerinde uzlaşmazlıklar var ise tanımların düzeltilmesi veya genişletilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada da veri analizi sürecinde ortaya çıkan kod ve temalar Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim Bölümünde görev yapan ve nitel araştırma konusunda deneyimi olan iki öğretim elemanı ile paylaşılmıştır. Kod ve temaların güvenilirliğine ilişkin güvenirlilik analizi yapılmıştır. Araştırmacının oluşturduğu verilerin üzerinde araştırmacı haricinde iki öğretim elemanı ile bir araya gelinmiş ve kod ve temalarda ortaya çıkan benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılarak tartışılmıştır. Sonuç olarak tüm kod ve temalar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik için; Miles ve Huberman (1994)'ın güvenirlilik formülü ($\text{Güvenirlilik} = \frac{\text{görüş birliği}}{(\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı})} \times 100$) kullanılmıştır. Başlangıç düzeyinde kodlayıcılar arası güvenirliliğin %70'ten yüksek çıkması beklenmemektedir. Buna karşın kodlayıcılar arası güvenirlilik oranının %80 seviyesine yakın olması önerilmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

2.6. Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenilirlik

Belirli bir düzeyde geçerliği ve güvenilirliğin belirlenmesi nitel araştırmanın inandırıcılığını ve uygun görülme derecesini etkilemektedir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Doğru bilgiye ulaşma noktasında gerekli önlemlerin alınması ve araştırma süreci ve elde edilen verilerin ayrıntılı ve açık şekilde tanımlanmış olması önemli beklentilerdendir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 284-285). Bu beklentileri karşılama amacıyla izlenmiş olan süreç aşağıdaki gibidir:

- Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü etik kurul izninin alınmasının ardından çalışmaya katılacak psikolojik danışmanlara gerekli bilgilendirmeler yapılarak gönüllülük esasına dayalı çalışma başlatılmıştır.

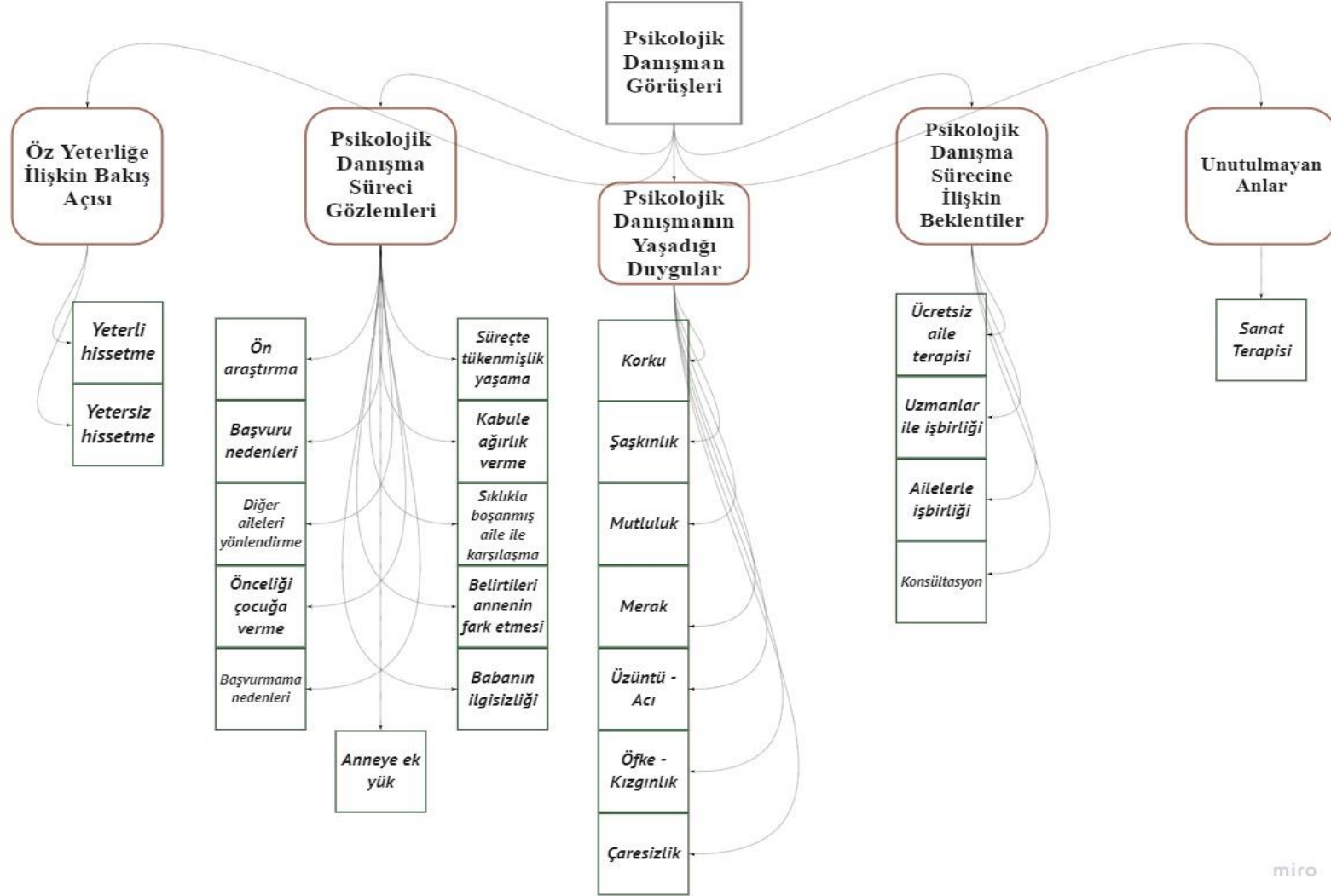
- Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu sorularının geçerliği ve güvenirliğini sağlamak amacıyla uzmanlardan görüşler alınmış ve değerlendirmeler göz önünde bulundurularak forma son hali verilmiştir. Forma son hali verildikten sonra bir psikolojik danışman ile pilot görüşme yapılmıştır.
- Görüşmeler Covid19 pandemisi nedeniyle katılımcıların tercihleri dahilinde online olarak yapılmıştır. Görüşme sorularına geçmeden önce araştırmacı hakkında ve çalışma konusu hakkında katılımcılara bilgilendirme yapılmıştır.
- Katılımcıların bilgisi dhilinde ses kaydı başlatılmış ve katılımcılar hazır olduklarında görüşme soruları tek tek okunmuş ve gerekli yerlerde açıklama yapılmıştır.
- Çalışmanın; deseni, veri toplama aracına ilişkin bilgileri ve elde edilen verilerin analizi süreci aktarılabilirliği sağlamak amacıyla detaylıca sunulmuştur.
- Elde edilen verilerin analizinde ortaya çıkarılan kod ve temaların, araştırmacı dışında, Anadolu niversitesi zel Eğitim Bölümü'nde görev yapan iki ğretim elemanı tarafından değerlendirmesi yapılmıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde psikolojik danışmanların 0-3 yaş arası OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynlerle psikolojik danışma süreçlerine yönelik öz yeterliklerine ilişkin görüşlerinin alınması amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerin analizi sonucu oluşturulan temalar ve görselleri ve araştırmacı yansıtmaları yer almaktadır.

Elde edilen verilerin analizi sonucunda toplam beş ana temaya ulaşılmıştır. Bunlar: öz yeterliğe ilişkin bakış açısı, psikolojik danışma süreci gözlemleri, psikolojik danışmanın yaşadığı duygular, psikolojik danışma sürecine ilişkin beklentiler ve unutulmayan anlardır. Belirlenen ana temalarla ilişkili olarak ise toplam 25 alt tema bulunmaktadır.

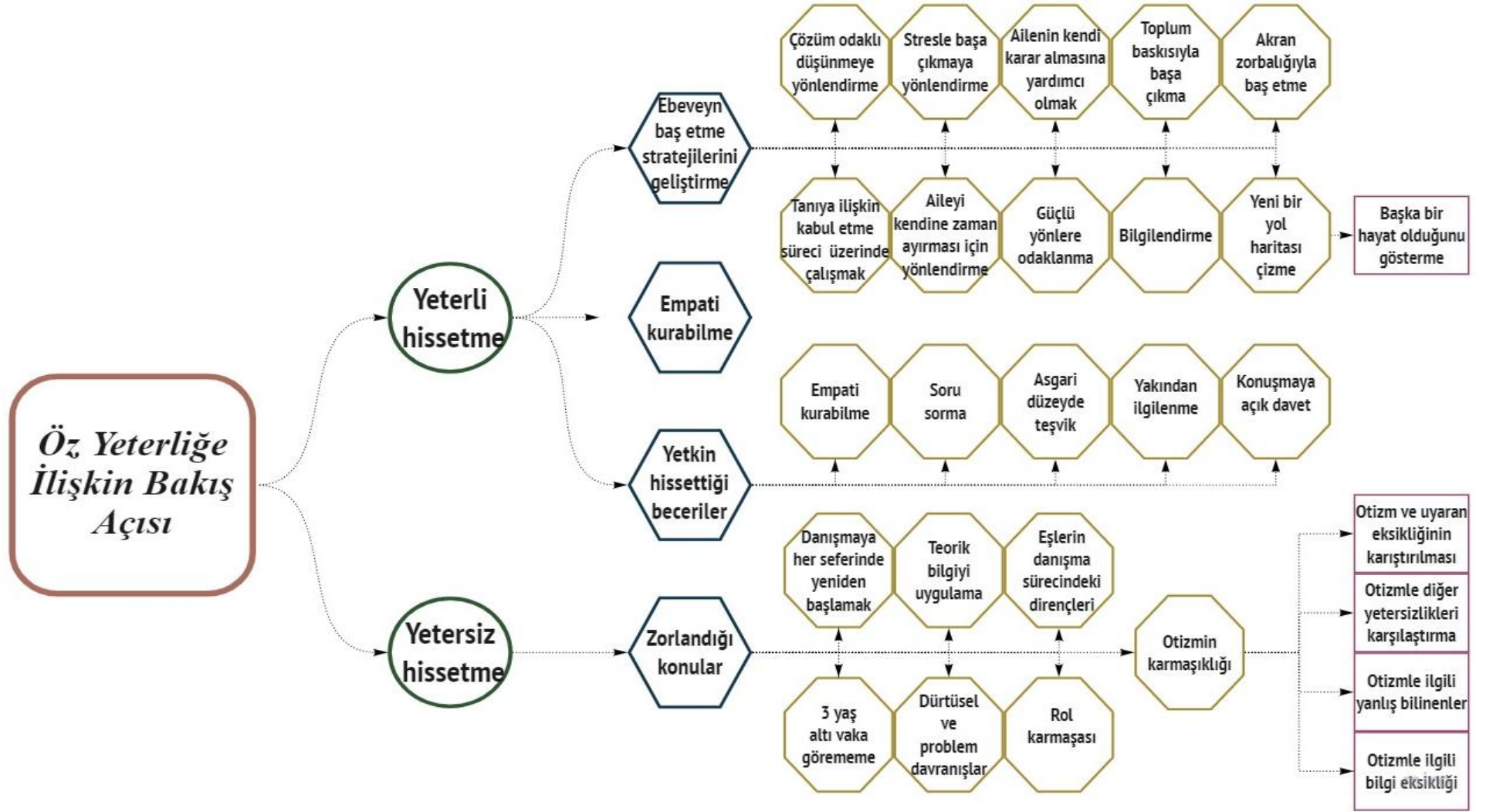
Öz yeterliğe ilişkin bakış açısı ana teması altında iki alt tema bulunmaktadır. Bunlar: yeterli hissetme ve yetersiz hissetmedir. Diğer ana tema olan psikolojik danışma süreci gözlemlerinin de ön araştırma, kabule ağırlık verme, diğer aileleri yönlendirme, başvuru nedenleri, süreçte tükenmişlik yaşama, başvurmama nedenleri, önceliği çocuğa verme, anneye ek yük, sıklıkla boşanmış aile ile karşılaşma, belirtilerin annenin fark etmesi ve babanın ilgisizliği olmak üzere 11 alt teması bulunmaktadır. Psikolojik danışmanın yaşadığı duygular ana temasının ise yedi alt teması bulunmaktadır. Bunlar; korku, şaşkınlık, mutluluk, merak, üzüntü-acı, öfke-kızgınlık ve çaresizliktir. Psikolojik danışma sürecine ilişkin beklentiler ana teması altında ise ücretsiz aile terapisi, uzmanlarla işbirliği, ailelerle işbirliği ve konsültasyon olmak üzere dört alt teması vardır. Son ana tema olan unutulamayan anlarmın ise bir alt teması vardır. O da sanat terapisi. Verilerin analiz sonucu oluşturulan ana tema ve alt temalar aşağıda yer alan şekil 3.1.'de görülmektedir.

Şekil 3.1. Psikolojik Danışman Görüşleri

3.1. Öz Yeterliğe İlişkin Bakış Açısı

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların öz yeterliğe ilişkin bakış açıları yeterli hissetme ve yetersiz hissetme olarak iki grupta sınıflandırılmıştır. Yeterli hissetme temasında yetkin hissettiği beceriler, ebeveyn baş etme stratejilerini geliştirme ve otizmin farklı yönüne dikkat çekme alt temaları bulunurken; yetersiz hissetme temasında zorlandığı konular alt teması yer almaktadır. Yetkin hissettiği beceriler temasında soru sorma, empati kurabilme, asgari düzeyde teşvik, yakından ilgilenme ve konuşmaya açık davet temaları bulunmaktadır. Ebeveyn baş etme stratejilerini geliştirme temasının ise çözüm odaklı düşünmeye yönlendirme, stresle başa çıkmaya yönlendirme, ailenin kendi karar almasına yardımcı olmak, toplum baskısıyla başa çıkma, akran zorbalığıyla baş etme, akran zorbalığıyla baş etme, aileyi kendine zaman ayırması için yönlendirme, güçlü yönlerle odaklanma, yeni bir yol haritası çizme ve bilgilendirme alt temaları bulunmaktadır. Psikolojik danışmanların öz yeterliğe ilişkin bakış açıları Şekil 3.2.'de yer almaktadır.

Şekil 3.2. Öz Yeterliğe İlişkin Bakış Açısı

Yetkin hissedilen beceriler arasında, empati kurabilme becerisi psikolojik danışmanların verdiği cevaplar içerisinde en çok karşılaşılan cevap olmuştur. Bu doğrultuda psikolojik danışmanların görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Aileyle empati kurma konusunda bayağı çabalıyorum ve iyi gittiğimizi düşünüyorum. Çünkü dediğim gibi gerçekten anlayabiliyorum ve birbirimize desteğimiz de iyi. Bunun empati anlamında geri döndüğünü de düşünüyorum.” PD13

“Empati becerilerimin iyi olduğunu düşünüyorum. Sadece bu konuda değil genel danışmanlık anlamında. Bunu da iyi yansıtabildiğimi, içerik yansıtmasını da iyi yapabildiğimi düşünüyorum. Ben çok kitaba bağlı giden birisi değilim. Biraz içgüdülerime güveniyorum danışma sürecinde. Bugüne kadar beni çok yanıltmadılar bu konuda. Bunun bir kısmı teknikse diğer kısmını yetenek ile ilgili olduğunu düşünüyorum ve o yeteneğe de sahip olduğumu düşünüyorum.” PD12

“Açıkçası ben yani şey benim bir kuzenim var özel gereksinimli. Benim özel eğitime ilgi duyma nedenim de o. Hani onunla büyüdüm gibi bir şey oldu. Şu an 19 yaşında 20 yaşına girecek. Yurt dışında yaşamasına rağmen her anına şahit olmaya çalışıyorum bir şekilde ve özel eğitime ilgi duyma sebepim de buydu. O yüzden çocukları da çok seviyorum. Kendim yetkin hissettiğim alanlarım, belki anne değilim ama çocuk dünyaya getirmedim ama o çocukları severek yaklaşmanın onları anlamak konusunda benim için bir artı olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda velilere yaklaşmak konusunda da sadece “kural” ya da “yanlış” demekten ziyade evet, bizim için bunu söylemek belki biraz daha kolay ama ebeveyn olduğunda bu durum çok daha zorlaşıyor. Bunun da bilincinde olarak yaklaşmak gerekiyor ailelere. Bu noktada belki de empati anlamında da iyi olduğumu düşünüyorum olabilirim.” PD5

Ebeveyn baş etme stratejilerini geliştirme teması incelendiğinde psikolojik danışmanların verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir:

“Aileye mesela öneriler veriyoruz: “Evde kendiniz iş bölümü yapın eşiniz çocukla ilgilenin siz kendinize vakti ayırın ,daha sonra siz aynı şekilde yapın eşiniz vakit ayırsın; bazen de çocuğa başka bir bakım verene bırakıp onlara gerekli bilgilendirme yapıp eşinizle birlikte kendinize vakit ayırın” gibi öneriler veriyoruz.” PD2

“Tanı konulma sürecini onlar bizden sanki çok daha iyi bilir durumlardı. Ve biz sadece oradan sonra aslında kendi durumlarıyla baş edebilme konusunda ne yapabileceğimizi yani ban otizmin bilgisi orada işime yaradı. Evet ,otistik bir birey var; böyle bir yaşantı var. Böyle yaşantı sonucunda evet, sizin psikolojik durumunuz bu; biz bununla nasıl baş edebiliriz. Biz bu kısımla daha çok ilgilenebiliyorduk.” PD1

“Çocuğun örnek veriyorum ki görsel zekası çok iyi ama otizmin ileriki aşamasında. Görsel zekasını artırıcı etkinlik yerlerine yönlendirmesini sağlıyorum. Amacım benim yapamadıklarına değil yaptıklarına yönlendirerek onlara yardımcı olmak. Ve burada çok fayda gördüğümü düşünüyorum. Çünkü genelde yapamadıklarına odaklandığınız zaman aile daha çok kaygıya düşüyor. Mesela göz kontağı kurmuyor neden göz kontağı kurmuyor? Ya da sese tepki vermiyor. Neden bu şekilde davranıyor? Ben de tam tersi yönüyle örnek

veriyorum otizmde, ama sizin çocuğunuz işitsel zekası çok iyi bununla şunu ortaya çıkartabiliriz diye yönlendirdiğimde ailenin bu çok hoşuna gidiyor. Çünkü bir yerden bir umut geliyor onlara. Ve bakış açıları çok farklı bir yere geliyor. İnanın sanki onlara dünyanın çok güzel bir meyvesini sunmuşsunuz gibi. Hemen onda araştırma yapıyorlar ve çok fazla olumlu sonuçlar da aldığımız danışanlarımız var.” PD11

Otizmin farklı yönüne dikkat çekme ile ilgili görüşler incelendiğinde elde edilen temalar doğrultusunda verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir:

“Evet down sendromlularda daha çok adapte oldum. Downluları öğrenmede de çok çabuk adapte oldum. Ama otizmi öğrenirken çok geniş bir yelpaze olduğunu fark ettim. Her otistiğin de çok kendine has, çok bireysel takıntıları olduğunu fark ettim. Her otistikle sanki yeni baştan çalışıyormuşum gibi. Yeni baştan otizme başlıyorum ve okuyorum gibi hissettim. Ebeveynler ile de aynı şekilde her seferinde yeni baştan başlıyormuşum gibi düşündüm.” PD1

“Yani yok, mesela sadece işte tekrarlayan davranışlar üzerine belli bir alanda var ya otizmle eğer o doğru yönlendirilirse eve çocuk iletişim alanında belki yaşlarına ya da gelişimsel düzeyde aynı olduğu kişilere göre daha geri planda olabiliyor ama belli alanda çok gelişip iyi bir noktaya da gelebiliyor. O anlamda otizmin belki diğer alanlara göre artıları da var. Zaten her birey için her durum için eksileri ve artıları olduğu gibi otizmde artıları bu olabilir. Hani belli bir alanda gerçekten çok büyük başarı elde edilebiliyor. Bu olabilir belki.” PD5

“Yani kabullenme süresi. Yani ve beklentiler otizmde çok fazla oluyor dediğim gibi Down sendromu diğer bozukluklarda hani aile çocuk konuşuyor ya da sosyal iletişimi iyi o yüzden çok fazla göze batmıyor ,ailelerin gözüne batmıyor ama mesela otizmde çocuk konuşmadığı için aile genelde bunu bekliyor. Ne zaman konuşacak, o yüzden danışma süreci biraz daha farklı oluyor ve hani diğer yetersizliklerde aile içerisinde çok fazla ilişkilerde değişiklik olmuyor. Ama otizmde kardeş varsa özellikle anne bütün ya da baba bütün ilgisini otizimli çocuğa veriyor. Daha fazla zaman harcıyor bu yüzden diğer çocuğuna daha az zaman ayırıyor o yüzden böyle problemler ile karşılaşılıyor. Otizm o yüzden daha farklı ilerliyor. Daha yoğun bir destek sürecine ihtiyaçları var ve daha yoğun eğitim sürecine ihtiyaçları var. Bu şekilde otizm diğer yetersizliklerden ayrılıyor.” PD2

Zorlandığı konular teması içerisinde en sık karşılaşılan temanın otizmin karmaşıklığı teması olduğu görülmektedir. Otizmin karmaşıklığı temasına ait görüşler aşağıdaki gibidir:

“Veli görüşmeleri esnasında annesinin söylediği bir şey vardı: “Ameliyata normal girdi. Ameliyattaki operasyondan sonra böyle oldu. Beyine belli bir süre oksijen gitmediği için.” PD1

“Bir başka danışanım da 3 yaşındaydı çocuğu otizmin tamamen yok olacağını -alacağı eğitimle tamamen yok olacağını -söylüyordu yani bu durumu ne kadar ona acıtmadan gerçekçi bir şekilde açıklamaya çalışsak da kadının belirttiği şey “Benim oğlum atlatacak, otizm tamamen bitecek, bu raporu yeniden değiştirebiliriz” düşüncesiydi.” PD10

“Otizmli çocukların ailelerinde genellikle nasıl diyeyim okumuş ailelerle çok karşılaşıyorum öğretmen olsun, doktor olsun. Onların bilgileri biraz daha fazla oluyor. Hani yetersizlik kısmında onlarla daha iyi iletişime geçebiliyorum. Onlara daha iyi de yönlendirme yapabiliyorum. Hani dediğim gibi diğer alanlarla birlikte kıyaslayamıyorum. Otizmi çok farklı bir yerde tutuyorum açıkçası.” PD7

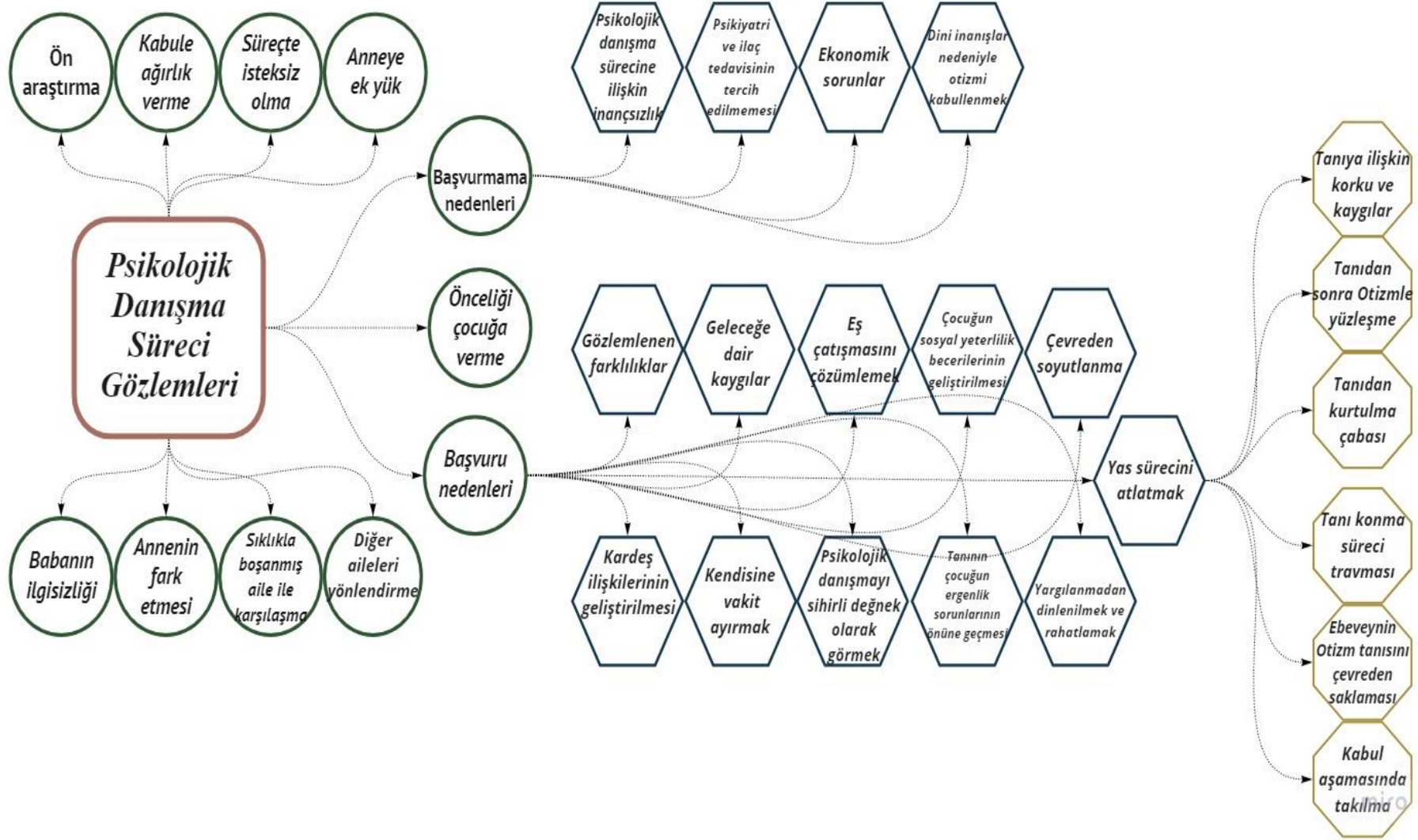
“Otizm diğer bozukluklardan çok daha farklı yani örneğin Down Sendromu anne karnındayken belli oluyor. Aile kendini buna hazırlıyor bir yerde psikolojisini. Ya da mesela hiperaktivite bozukluğu aynı zamanda çok yoğun bir şey değil geçici bir şey olarak görüyorlar. İlaçla bir şekilde yani bir yere kadar yardım edebiliyorlar. Zihinsel bozukluk yetersizlik çok fazla fark edilmiyor. Aile o yüzden fazla psikolojik bir bunalıma girmiyor. Ama otizm onlardan çok farklı hem dışarıya çok fazla farklı yansıtıyor hem çok fazla eksiklik alanı (eksiklik) var. O yüzden otizmli bireye sahip olan ailelerin psikolojik süreçleri ve danışma i Uyarın eksikliği olan çocuğa bile hani otizm ileri derecede otizm tanısıyla gelip sonrasında “Hayır, aslında uyarın eksikliği...” diye fark edilen çok fazla çocuk var.” ... “belki çok acımasızca bir yorum olacak bilmiyorum ama mesela hani doktora gideriz ya da dişimiz ağrıdı dişçiye gittik bir ilaç yazar ya da başımız ağrır hani “ Bir ağrı kesici yazayım”... “Bunlara baktığımızda “Aa! Aslında bu tam değil, hani başka bir alan ‘uyarın eksikliği’ tam olarak otizm değil” şeklinde yorumlanıyor.” PD5

“Ailelerle daha çok yani başlangıç aşamasında otizm ile ilgili bilgi vermekle başlıyor. Çünkü çok fazla şu an bilinmiyor. Belirtileri bilinmiyor ya da farklı bir tanıya yöneliyor aile. OSB’yi kabullenmek istemiyor. Uyarın eksikliği demek istiyor ya da geçer, diye düşünüyor.” PD2

3.2. Psikolojik Danışma Süreci Gözlemleri

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların psikolojik danışma sürecine yönelik gözlemleri kabule ağırlık verme, süreçte tükenmişlik yaşama, anneye ek yük, başvuru nedenleri, başvurmama nedenleri, önceliği çocuğa verme, ön araştırma, diğer aileleri yönlendirme, sıklıkla boşanmış aile ile karşılaşma, annenin fark etmesi, babanın ilgisizliği olarak 11 farklı başlıkta ön plana çıkmıştır. Başvurmama nedenleri psikolojik danışma sürecine ilişkin inançsızlık, psikiyatri ve ilaç tedavisinin tercih edilmemesi, ekonomik sorunlar ve dini inançlar nedeniyle otizmi kabullenmek olarak dört alt temaya ayrılmıştır. Başvuru nedenleri teması ise 11 alt temaya ayrılmıştır. Bunlar; gözlemlenen farklılıklar, geleceğe dair kaygılar, eş çatışmasını çözümlenmek, çocuğun sosyal yeterlik becerilerinin geliştirilmesi, çevreden soyutlanma, yas sürecinin atlatmak, yargılanmadan dinlenilmek ve rahatlamak, tanının çocuğun ergenlik sorunlarının önüne geçmesi, psikolojik danışmayı sihirli değnek olarak görmek, kendisine vakit ayırmak ve kardeş ilişkilerini geliştirmesidir. Yas sürecini atlatmak teması ise altı alt temaya ayrılmıştır. Bunlar; tanıya ilişkin korku ve kaygılar, tanıdan sonra otizmle yüzleşme, tanıdan

kurtulma çabası, tanı konma süreci travması, ebeveynin otizm tanısını çevreden saklaması ve kabul aşamasında takılmadır. Psikolojik danışmanların psikolojik danışma sürecine yönelik gözlemleri Şekil 3.3.'te yer almaktadır.

Şekil 3.3. Psikolojik Danışma Süreci Gözlemleri

Elde edilen temalar doğrultusunda psikolojik danışmanların anneye ek yük konusunda vermiş oldukları yanıtlar aşağıdaki gibidir:

“Daha çok anneler yani bu konuda karşılaştığımız oluyor. Yani babalar genelde geride duran profil oluyorlar. Babalar da oluyor ama çok fazla değil açıkçası mesela çoğu duyduğum şu an velilerin çoğunda anneler işte çalışıyorsa işlerini bırakıyorlar evdeki çocukla ilgileniyorlar. Babalar evi geçindirmek zorundalar anneler işi bıraktığı için kendileri çalışmaya devam ediyor. Anneler bizim en çok karşılaştığımız şey oluyor, ebeveyn oluyor. Babalar da bir yerde hani suçlamak değil kesinlikle ama onlar da hani şartlar onu gerektiriyor. Ama annelerde daha fazla sorumluluk oluyor. Anneler de bunu hissediyor. En çok yakındıkları durum bu oluyor zaten genelde. Tek kendilerini yalnız hissediyorlar bu konuda. Sürekli onlar ilgilenmek zorunda. Şikayetleri bu “Sadece ben yapıyorum, başka kimse yapmıyor” düşüncelerle geliyorlar.” PD2

“Genelde anneler başvuruyor. Babalar da zaten inkâr süreci. Yani %80 anneler başvuruyor, %20 babalar başvuruyor.” PD11

“Tabi ki otizmlili bir çocuğu olan özellikle annelerden bahsetmek istiyorum çünkü babalarla görüşme sağlayamıyoruz. Anneler daha ilgili. Annelerin birçoğu zaten çocukları otizmlili olduğu için çalışmıyor. Çalışan-geçmişte çalışan- anneler de iş hayatını bırakmak zorunda kalmışlar.” PD9

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların ebeveynlerin psikolojik danışmaya başvuru nedenleri görüşleri incelendiğinde yas sürecinin atlatmak ve çocuğun sosyal yeterlik becerilerinin geliştirilmesi temaları göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda psikolojik danışmanların görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Çünkü şöyle söyleyeyim hani insan kendi başına gelmeden anlamazmış dedikleri bir şey”...“Dışarıdan biz böyle bilmiyorduk hocam. Eşimizde dostumuzda vardı ama hani başımıza geldi ne yapacağız, nasıl edeceğiz?.. İşte böyle oluyormuş.” PD3

“Otizm her aile için bir travma. O dönem o süreçleri yaşıyor aile” PD2

“Yeni gelen mesela bir aile mesela ilk defa rapor çıkmış, raporla karşılaşmış, şaşkın, bir şey bilmiyor. Zaten o sürece gelene kadar bir itiraz olmuş, hani hayır bir şey yok şeklinde olmuş. Ama tabi ki de bunu en fazla bir yıl ya da iki yıl kadar reddedebiliyorlar. Bir üçüncü yılda zaten yaşlılarına göre, baktıkları zaman çocuklar biraz geriden takip ediyor. Bunun farkına varıyorlar veya daha çok geriden takip ediyorlar. Mecbur kalıyorlar. İşte bu durumda hastaneye gidiyorlar, daha sonrasında sizler yardımcı oluyorsunuz. Daha sonraki aşama bize geliyor. Biz de burada bir süre uğraşyoruz. Hani öncelikle kabullendirme sürecine giriyoruz.” PD7

“Ailelerle şöyle, yani anlaşılma sorunları üzerinden gidiyoruz aslında. “Bizi kimse anlamıyor, çevremiz ‘şöyle’ diyor, herkes bir şey söylüyor”... “Hani ben daha çok evet, anlamaya çalışıyorum; evet, empati yapmaya çalışıyorum ama tabi aileler gibi olamıyor kimse. Bir de hani yaşadıkları minik depresyonlar var, hiç düzelmeyecek, umut da besliyorlar

asında “Aa, düzelebilir de ya oladabilir” öyle bir uçlardalar. Daha çok bunun üzerine gidiyorum bildiğim kadarıyla işte aktarmaya çalışıyorum eğitimimin yettiği kadarıyla diyelim. Destek olmak daha çok destek görmek istiyorlar. “Evet, haklısınız” dememiz bile yetiyor bence.”... “Ben daha çok kendi çocukları ile ilgili sorunlar getirmesini belki bekliyorum ama gerçekten ailevi şeyleri de getiriyorlar. Mesela “Hiç dışarı çıkıp kendime zaman ayıramıyorum” diyen veli oluyor zaten.” PD13

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların ebeveynlerin önceliği çocuğa vermesi temasına ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Çocuğu için yani bizde daha çok çocuğu için, çocuğunun atıyorum ki sosyal iletişimde arkadaşlarıyla sorun yaşıyor diyelim ki bu konuda bizden destek bekleyip iletişim yönünden desteklememizi ve bu arkadaşıyla olan ilişkilerindeki sıkıntıların ortadan kalkması gibi beklentileri oluyor. Aslında çocuğunun iyi olmasını, iyi oluş halini aileler bekliyor.” PD8
“En fazla çocuğun eğitimi ile ilgili bilgi almak istiyorlar.” PD2

3.3. Psikolojik Danışmanın Yaşadığı Duygular

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların görüşleri incelendiğinde psikolojik danışmanın yaşadığı yedi farklı duygu teması ortaya çıkmıştır. Bunlar: korku, şaşkınlık, mutluluk, merak, üzüntü-acı, öfke-kızgınlık ve çaresizliktir. Psikolojik danışmanın yaşadığı duygular Şekil 3.4.’te yer almaktadır.

Şekil 3.4. Psikolojik Danışmanın Yaşadığı Duygular Teması

Oluşturulan temalar içerisinde en çok karşılaşılan duyguların merak ve üzüntü-acı olduğu göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda psikolojik danışmanların görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Özellikle otizm konusunda ben otizmin tamamen bir sürpriz yumurta olduğunu düşünüyorum. Yani ne çıkacağı hiç belli olmuyor ve bu süreç beni inanılmaz içine çekiyor.”

PD3

“7 yıl önce bu mesleğe başladım. Bunu seçme nedenim, açıkçası merak ediyordum; özel çocuklarla çalışmayı çok istiyordum. İzmir’de başladım. Başladıktan sonra işi çok sevdim. Zaten çocukları çok seviyordum. Otizmliler çocuklar olunca daha bir farklı geldi, daha bir ilgimi çekti bu durum açıkçası.” PD7

“Ve en son çalıştığım yer, şu çok fazla beni acıtmıştı açıkçası; bir annenin çocuğu kendi öz ailesinden- yani çocuğu kendi yakınlarından- bile saklaması, hiçbir şekilde görüştürmek istememesi işte otizmliler olduğunu söylememesi...” PD10

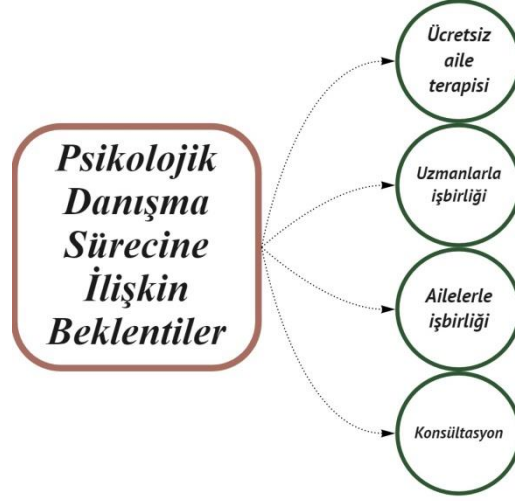
“Yani şöyle, ben hani ilk mesleğe başladığımda özel eğitimde başladım. Ben de hani kendi dönemimde okuduğum dönemde çok da bilgi sahibi değildim. Genel tanıya belirtilere sahiptim ama çok da bir iletişimim olmadı. O yüzden ilk başladığımda çok etkilenmiştim- yani çoğu durumdan çok etkilenmiştim -ailelerin hani bizi duvar olarak görmelerinden çok etkilenmiştim.” PD2

“Bir otizmliler çocuk iletişimde zorlanıyor, göz kontağı kuramıyor, duygularını ifade edemiyor diyoruz belki ama duygu düşünce davranış analizi üzerinde çalışıyoruz diyeyim kendi alanımla ilgili. Bu anlamda hani o birbirlerinin varlığının olumlu etkilediğini düşünüyorum onları. O yüzden de çok iyi hissediyorum.” PD5

“Ben de kendimden çok daha fazla şey bekliyordum fakat ne kadar onlara söylesem de bu uzun bir süreç, bitmeyen bir süreç diye ama gerçekten yol o kadar uzun ve zorlu ki sizin de hevesiniz kırılıyor gücünüz tükenebiliyor. Ya da bazen bir danışmanlık sürecinde danışmanın başa sardığını görünce haliyle o yetersizlik duyduğunuz anda bu durumdan kendinizi sorumlu tutuyorsunuz. Ben beceremedim, ben iyi yönetemedim diyerek.” PD12

3.4. Psikolojik Danışma Sürecine İlişkin Beklentiler

Psikolojik danışmanların görüşleri incelendiğinde psikolojik danışma sürecine ilişkin beklentiler ana temasının kapsadığı dört alt temaya ulaşılmıştır. Bunlar: ücretsiz aile terapisi, uzmanlarla işbirliği, ailelerle işbirliği ve konsültasyondur. Psikolojik danışma sürecine ilişkin beklentiler Şekil 3.5.’de yer almaktadır.

Şekil 3.5. Psikolojik Danışma Sürecine İlişkin Beklentiler

Psikolojik danışmanların ilgili temaya ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Yani açıkçası, benim düşüncem bu devletin de bu yönde biraz eksikliğini ben görüyorum açıkçası. Hani evet, çocuklara bir bireysel eğitim oluyor ama keşke buna aileleri de katabilsek. Aile eğitimi de olsa keşke.” PD7

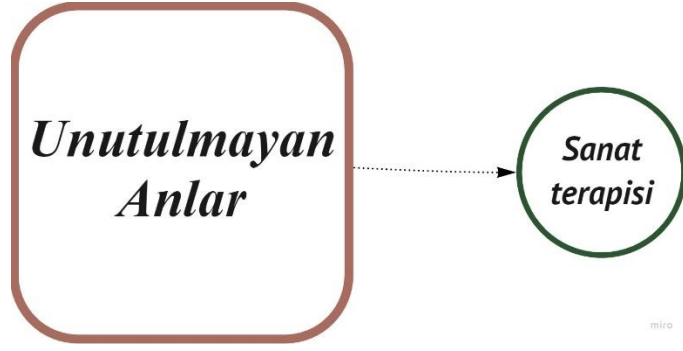
“Çocuk temelli düşünüyoruz genelde hani ben de genellikle anlatırken çocuk temelli düşünüyorum ama biraz düşününce gerçekten çocuk için aileyi de düşünmemiz gerekiyor. Aile çok etkileniyor bu durumdan. Çocuğun iyi olabilmesi için ailenin de iyi olabilmesi gerekiyor. O yüzden bu yapılan toplu eğitimlerin, grup eğitimlerinin artırılması gerektiğini düşünüyorum.” PD2

“Ben elimden geldiğince, en azından sordukları soruların cevabını verdiğimi düşünüyorum. Belli bir periyotta ilerlemeye çalışıyorum. Açıkçası yapamayacağım bir vaatte bulunmaktan ziyade yapabileceklerimi onlara sunuyorum. En öncesinden ilk seansımızda ben sizinle bu yolu bu haftalarda ya da bu aylarda kat etmeyi düşünüyorum sizlerden de eğer ki uygulamaya benimle devam edecekseniz sizden de beklentilerim bunlardır. Ve onlardan da aslında briefing alıyorum. Çünkü tek başıma yol alabileceğim bir durum yok. Eğer ki bu sonuçta olumsuz gelecekse bu durum sadece bana atfedilmemeli o yüzden aileye de sorumluluk veriyorum.”

PD11

3.5. Unutulmayan Anlar

Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlardan psikolojik danışma süreçlerinden unutamadıkların anlarla ilgili görüşleri alındığında ise sanat terapisi alt temasına ulaşılmıştır. Unutulmayan anlar Şekil 3.6.’da yer almaktadır.

Şekil 3.6. Unutulmayan Anlar Teması

Bu doğrultuda psikolojik danışmanın görüşleri aşağıdaki gibidir:

“İşte gözlerini kapatıp sanat terapisi şeklinde bir seans olacağından bahsettim. Onlara duygusal bir gevşeme sağladım öncesinde daha sonra boş bir kağıt verip mürekkeple, ellerine de mürekkep verdim. Ve gözlerini kapatmalarını istedim. Gözlerini kapatarak hayal ettiğiniz hayat standartlarınızı ellerinizdeki mürekkeple o kağıda damlatmanızı istiyorum şeklinde sundum. Tabi bunu doğru analizle onların duygularına inerek, konuşarak, anlatarak söylemeye başladım. Onlar tabi ki gözleri kapalı bir şekilde damlatıyorlar işte kendilerince çiziyorlar. Daha sonra gözlerini açmalarını istedim. Ve herkes biliyorsunuz mürekkebin çok akışkan bir özelliği olduğu için kağıt o kadar kötü görünüyordu ki. İşte ev çiziyor aile ama ev değil. Bildiğiniz çok farklı bir şey çizmiş. Aile baktı işte bu çok kötü olmuş ben böyle bir şey çizmedim diye dönütler verdi. İşte o sırada seansımız başladı. Aslında hayatımızın da böyle olduğunu istemeden bazen bizim hayat standartlarımız istemeden değişebiliyor ve biz buna ayak uydurmak zorunda kalıyoruz. Hayatımız da bu şekilde. Siz de otizmlili bir çocuğa sahip olmak gibi bir dileğiniz ya da farklı bir çocuğa sahip olmak gibi bir isteğiniz yoktu ama hayat ne yazık ki size bu imkanları sunmuş. Şimdi yeniden başlayalım. Şimdi gözümüz açık bir şekilde o evi nasıl değiştirebiliriz? Tekrardan ev çizebilir miyiz? Ya da istediğinizin biraz yakınından geçebilir miyiz diye tekrar mürekkep verdim. Ve gözleri açık şekilde düzeltmeler yaptılar ve zaten hepsi ağlıyordu o sırada.” PD11

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Aile bireylerin yaşamında önemli bir yere sahiptir. Özel gereksinimli çocuklar için de aile hem gelişimini desteklemekte hem de çocuğun eğitim hayatında karşılaşacağı zorluklar ile baş etmeye çalışmakta olduğundan önemli bir yer edinmektedir (Daşbaşı, 2013). Özel gereksinimi bulunan çocuğu hayatı boyunca aileleri desteklemektedir ancak ailelerin ulaşabildikleri destekler ise oldukça azdır. Ailelere sunulan sosyal destekler içerisinde yer alan en önemli desteklerden biri olan psikolojik destek uzman kişilerce sağlanmakta ve danışanların psikolojik iyi oluşlarını desteklemektedir (Arı Durmuş ve Yeşilyaprak, 2019). Psikolojik danışma süreci etkililiği süreci yürüten psikolojik danışmanın aldığı eğitim, alanda deneyim kazanmış olması ve psikolojik danışma sürecine ilişkin öz yeterlik inancıyla ilişkilidir (Cormier ve Nurius, 2003; Kalay Usta ve Deniz, 2019).

Bu araştırmada psikolojik danışmanların 0-3 yaş arası OSB tanısı alan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma süreçlerine ilişkin görüşleri incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynlerle psikolojik danışma deneyimine sahip ve gönüllü 13 psikolojik danışman ile görüşme yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme kullanılarak psikolojik danışmanların OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynler ile danışma sürecine ilişkin görüşleri alınmıştır.

Araştırmada elde edilen bulguların analizi sonucu beş ana tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; öz yeterliğe ilişkin bakış açısı, psikolojik danışma süreci gözlemleri, psikolojik danışmanın yaşadığı duygular, psikolojik danışma sürecine ilişkin beklentiler ve unutulmayan anlardır. Ortaya çıkan ana temaların ise toplam 25 alt teması bulunmaktadır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde görüşme yapılan psikolojik danışmanların sekizinin kendini OSB tanısına ilişkin yeterli görmezken beşinin kendini yeterli gördüğü ortaya çıkmıştır. Bu sonucu destekler nitelikte olarak psikolojik danışmanların lisans eğitimleri boyunca aldıkları özel eğitim bölüm derslerinin OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynler ile danışma süreci yürütebilmek için yeterli olmadığı ayrıca edinilen teorik bilgiler ile uygulama aşamasında belirgin farklar olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca ifade edilen görüşlere göre OSB tanısına dair yeterli bilgiye sahip olmaları adına

psikolojik danışmanlar meslektaşlarına OSB tanısı ile ilgili okuma yapmaları, ilgili eğitimlere katılmaları yanı sıra deneyim sahibi olmalarını tavsiye etmektedirler.

Aşağıda yer alan tartışma bölümünde görüşmeye katılan psikolojik danışmanlardan elde edilen bulgular tartışılırken benzerlik gösteren bulgularla birleştirilerek verilmiştir. Ve bu araştırma ışığında araştırmacılar ve uygulamacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

4.2. Tartışma

Psikolojik danışmanların 0-3 yaş arasında OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma süreci yeterliklerine ilişkin görüşlerinin alınması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya çıkan temalar incelendiğinde; ele alınan ilk tema öz yeterliğe ilişkin bakış açılarıdır.

Önemli bir sosyal destek olan psikolojik danışma süreci bireyin problem çözme becerisini destekleyerek karar verme ve uyum ve gelişimini sürdürmesine destek olma amacıyla kurulan bir psikolojik yardım ilişkisi olarak ifade edilmektedir (Kepçeoğlu, 2001; Yesilyaprak, 2000). Psikolojik danışma süreci hedefi olarak kabul edilen danışanın “gelişmesi” ve “etkin uyumu” farklı değişkenlerden etkileniyor olsa da ilk sırada psikoloji danışmanının becerisi gelmektedir (Pamuk ve Yıldırım, 2016). Psikolojik danışmanın var olan becerilerini kullanması ise bu becerilere ilişkin yeterlik düzeyiyle ilişkilidir (Aysan ve Bozkurt, 2004).

Psikolojik danışmanlar öz yeterlik inançları düşük olduğunda ne yapacaklarına hâkim olsalar dahi süreci nasıl yöneteceklerini bilemeyebilirler (Bandura, 1997). Psikolojik danışmanların sahip oldukları bilgilerin yanında yüksek öz yeterlik inançları da bilgi ve becerileri doğru kullanmalarına destek olmaktadır, bununla birlikte psikolojik danışmanların etkili psikolojik danışma süreci yürütebilmeleri için öz yeterlik inançlarının yüksek olması beklenebilmektedir (Demirel, 2013). Özellikle özel eğitime ihtiyacı olan çocukların ihtiyaçları ve özellikleri sebebiyle konu üzerinde uzmanlaşma ve sürece daha çok hâkim olduğu inancına sahip olmak gerekmektedir (Üre, 2002). Bu çalışmada psikolojik danışmanlara, öz yeterlik inançları ile ilişkili olan, yetkin hissettiği beceriler sorulmuştur. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlarca bu soruya en sık verilen yanıtın empati kurabilme becerisi olduğu görülmüştür. Yakından ilgilenme ve asgari düzeyde teşvik becerileri yanıtları da alınmış olmasına karşın görüşme sırasında psikolojik danışmanların öz yeterlik inançları ile ilişkili olduğu düşünülen yetkin

hissettiği becerileri ifade etmekte zorlandıkları ve çoğunluğunun örnek beceriler verildikten sonra yanıt verdiği gözlemlenmiştir.

Yeterli hissetme temasından yer alan bir diğer alt tema ise ebeveyn baş etme stratejilerini geliştirmedir. Psikolojik danışma sürecinde bireyin doğru iletişim kurmasının sağlanması, gereksinim duyduğu alanlarda hizmet sağlanması ve baş etme stratejilerinin sunulması yer almaktadır (Dunst, Trivette, Cross, 1986). Bu çalışmada da görüşme yapılan psikolojik danışmanların tanıya ilişkin kabul süreci üzerinde çalışmak, stresle başa çıkma ve çözüm odaklı düşünmeye yönlendirme stratejilerinde destek sundukları görülmektedir. Etkili başa çıkma stratejileri ile sağlık, özgüven, duygusal iyi oluş, umut ve yaşam doyumu gibi değişkenlerin ilişkili olduğu bilinmektedir (D’Zurilla ve Nezu, 2006). Başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesi ile ebeveynler bireysel olarak güçlenmekte, ailelerin içinde buldukları zorlu durumlarla başa çıkmakta ve yaşamlarını yeniden ve doğru bir şekilde değerlendirebilmektedirler (Tekin Ersan, 2015). Çalışma sonucunda elde edilen yeni bir yol haritası çizme ve başka bir hayatlarının bulunduğunu gösterme temaları ise bu düşünceleri destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Psikolojik danışmanların sürecini olumsuz etkileyen ve psikolojik danışmanların danışma becerilerini etkili bir şekilde kullanmasını engelleyen durumlar ise yetersiz hissetme teması altında incelenmiştir. Bu temada otizmin karmaşıklığı, danışmaya her seferinde yeniden başlamak ve eşlerin danışma sürecindeki dirençleri alt temaların nedeni olarak çocuğun OSB tanısına sahip olması ve OSB tanısının belirsizliği olabileceği düşünülmektedir. Verilerin analizi sonucu ortaya çıkan bulgunun Jennings vd., (2003) danışma sürecinde uzmanlaşmada karşılaşılan zorlukları tanımlamak ve danışma sürecinde uzmanlaşmaya katkı sağlayabilmek için yaptığı “danışman ve terapistin gelişimindeki çoklu faktörler” adlı derleme çalışmasında deneyim, danışmanın kişisel özellikleri ve yeterliği ve belirsizlikler olarak belirtmiştir. Bu çalışmada elde edilen zorlandığı konular temasına ilişkin bulguların Jennings vd., (2003) çalışmalarını desteklediği görülmektedir. Bir diğer zorlandığı konu olan teori ve uygulamanın farklılığı alt başlığı ise psikolojik danışmanın lisans eğitimi süreci ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Pamuk ve Yıldırım (2016), çalışmasında psikolojik danışmanların bireysel psikolojik danışma uygulaması ve uygulamaya ilişkin yeterlik algılarını mesleki deneyimlerine göre incelemiştir. Çalışma sonucundaki değerlendirmede danışmanların kendilerini teorik ve etik bilgi açısından yeterli algıladıkları belirlenmiştir. Bu çalışmada ise psikolojik danışmanların özellikle OSB tanısı almış çocukların ebeveynleriyle ilgili

kendilerine ilişkin yeterlik görüşleri incelenmiş ve görüşmeye katılan üç psikolojik danışmanın teorik ve uygulama arasındaki farktan dolayı zorlandıkları belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan 13 psikolojik danışmardan beşi kendini OSB alanında yeterli görürken sekizi kendini yetersiz görmektedir. Oysaki tanı konusunda mesleki yetkinliğin son derece önemli (Hassall, 2017) olduğu düşüncesinden hareketle, OSB konusunda yetkin becerilere sahip danışmanlara duyulan ihtiyaç günümüzde her zamankinden daha fazla gereklidir. En karmaşık bozukluklardan biri olarak tanımlanan OSB, çocuklarda diğer yetersizliklerden daha hızlı bir oranda tespit edilmekte (CDC, 2020) ve bu da OSB konusunda güçlü teorik ve kavramsal bilgiye sahip bir danışma çerçevesi ile yetkin ve deneyimli bir uzmana ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır (Ruble ve Dalrymple, 2002). Zira özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip ailelere verilen psikolojik danışmanlık hizmetini yönetme konusunda yüksek öz yeterliğe sahip psikolojik danışmanlar, süreç içerisinde karşılaşılabilecekleri sorunlarla daha rahat baş edebilmekte ve karşılaşılan yeni durumlarla daha rahat uyum sağlayabilmektedirler (Aksoy ve Diken, 2009).

OSB tanısı olan çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları kabul süreci problemleri, tanı getirildiği farklılıklara uyum problemleri gibi bazı sorunlar çocuklarının özel gereksinimleriyle ilgili durumlardan kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar diğer yetersizliklere sahip çocuğu bulunan ailelerin yaşadığı sorunlarla ortaklık göstermektedir. Ancak değişimi kabul etme, stereotipik davranışlar ve ekolali gibi sorunların ise OSB tanısı bulunan çocuk ve OSB tanısı bulunan çocuğa sahip aileler için özel olarak ortaya çıktığı ve diğer yetersizliği bulunan çocuklar ve çocukların aileleri ile farklılık gösterdiği bilinmektedir (Wing, 1996). Ayrıca OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynlerin, OSB'nin ortaya çıkma nedeni hususunda belirsizlik yaşadıkları ve OSB'nin ilerleyişi ve tedavisindeki bilinmezlik ve belirsizliklerin de bu durumda etkisi olabileceği ifade edilmektedir (Töret vd., 2014) Tüm bu bilinmezlik ve karmaşıklığın psikolojik danışmanlar için de zorlayıcı olduğu yetersiz hissetme temasına ait otizmin karmaşıklığı alt temasında görülmektedir. OSB'yi diğer yetersizlikler ile karşılaştıran psikolojik danışmanların OSB'nin ayırt edici özelliklere sahip olduğunu “zor”, “yorucu” ve “yıpratıcı” ifadeleri ile betimlemektedirler. OSB'ye ilişkin bilgi eksikliği alt temasının oluşmasının tüm bu belirsizlik ve bilinmezlik durumlarının sonucu olabileceği düşünülmektedir. Amerikan Psikiyatri Birliği (2013)'e göre OSB, sosyal etkileşim ve iletişimdeki yetersizlikler ile sınırlı, yineleyici ve takıntılı ilgi, davranış ve etkinlik örüntüleriyle karakterize edilen nöro-gelişimsel bir bozukluktur. Yaşamın ilk yıllarında

ortaya çıkan ve yaşam boyu süregelen karmaşık bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir (Huang vd., 2019). İşitme kaybı, görme yetersizliği ve afazi gibi diğer birçok gelişimsel yetersizliğin aksine, OSB'nin bilinen net bir biyolojik belirtisi de bulunmamaktadır. Bu belirsizlik, ebeveynlerin çocuğun durumunu kabul etmesini son derece zorlaştırmaktadır (Gupta ve Singhal, 2005). Bu nedenle psikolojik danışmanlık hizmeti alacak ebeveynlere etkili danışmanlık desteği sunabilmek amacıyla psikolojik danışmanlar için öncelikle OSB'nin ne olduğunu anlamak bu işin ilk adımını oluşturabilir.

Yetersiz hissetme temasında bir diğer göze çarpan alt tema OSB ve uyaran eksikliğinin karıştırılması temasıdır. Uyaran eksiliği büyümekte olan ülkelerde gelişimsel gecikme nedenlerinden en çok karşılaşılan neden olarak bilinmektedir. Uyaran eksikliği “uyaran yoksunluğu”, “aile eğitimsizliği” ve “sevgi yoksunluğu” yerine de kullanılmaktadır (Ertem, 2005). Psikolojik danışmanların görüşleri incelendiğinde hem tanı koyan uzman kişi tarafından hem de özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip ebeveyn tarafından bu iki tanının karıştırılmakta olduğu ve birbirlerinin yerlerine sıkça kullanılmakta olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda OSB'nin en temel belirtilerinden olan sosyal iletişim yetersizlikleri ve sınırlı, tekrarlayan davranış örüntüleri (DSM-5) ile uyaran eksiliği sonucu çocukta görülen yetersiz sosyalleşme problemleri, davranış problemleri ve içe kapanma sorunlarının (Yolcuğlu, 2009) yakınlık gösterdiği görülmektedir. Bahsedilen iki tanının belirtilerinin benzerlik göstermesinin yaşanan karışıklıklara neden olabileceği düşünülmektedir. Özellikle geçtiğimiz yıllarda verilen tanılarda yanlışlıklar ve karmaşıklıklar görülmektedir (Turan vd., 2020). Doğru tanı verilmesi durumlarında da tanıya ilişkin doğru bilgilendirme ve aktarım konusunda eksiklik veya ailenin içinde bulunduğu şok döneminin de etkisiyle yanlış veya eksik anlamaları sonucu OSB tanısı bulunan çocukların tanı alma süreçlerinde ve sonraki süreçlere geçiş basamaklarında sıkıntılar yaşanabilmektedir (Tekin Ersan, 2015). Bu bilgileri destekleyici olarak çalışma kapsamında görüşme yapılan psikolojik danışmanların ebeveyn düşüncelerinden “Otizmin tamamen yok olacağını -alacağı eğitimle tamamen yok olacağını- söylüyordu.” ve “Terapi ile iyileşecek, terapi ile geçecek” ifadeleriyle ve psikolojik danışmanların kendi düşüncelerinden “Algılamada hiçbir sıkıntı yok sadece kuralla uymama isteği” ve “Otizmi bir yetersizlik olarak görmüyorum. Otizm bir yetersizlik değil.” ifadeleriyle hem psikolojik danışmanların hem de OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin OSB hakkında yanlış bilgilere sahip olduğuna dikkat çekmektedir.

Bir diğerk dikkat çeken tema ise rol karmaşasıdır. Görüşmeye katılan psikolojik danışmanlardan on biri rehabilitasyon merkezlerinde aktif olarak çalışmaktadır. Psikolojik danışmanlardan edinilen bilgiye göre bu kurumlarda çalışan psikolojik danışmanlara özel gereksinimli çocuklar ile eğitim seansları yazılmakta ve akademik yönden gelişim sağlamaları beklenmektedir. Bu durumun psikolojik danışmanların rol karmaşası yaşamasına, iş gücü fazlalığına ve psikolojik danışma deneyimsizliğine neden olduğu düşünülmektedir.

Elde edilen veriler sonucu ortaya çıkan bir diğerk ana tema psikolojik danışma süreci gözlemleridir. Psikolojik danışmanın psikolojik danışma sürecine ait hem süreç işleyişi içerisinde hem de başvuran aile hakkında dikkat çeken gözlemleri bulunmaktadır. İlgili tema içerisinde OSB olan çocuğa sahip annenin çocuğun bakımı, eğitim süreci ve sosyal kabulü üzerinde sorumluluk alma gerekliliği yaşaması, bununla ilişkili olarak OSB olan çocuğa sahip babaların genellikle OSB olan çocuğa karşı ilgisiz davranışları göze çarpmaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç alanyazında belirtilen OSB olan çocuğun birinci dereceden bakımı üstlenen kişinin anne olduğu görüşünü destekler niteliktedir (Er, 2006; Meşe, 2013). Bahsedilen bilgilerle ilişkili olarak annelerin, çocuklarının bakım süreçlerinde zorluklar yaşadıkları bilinmektedir (Abbeduto vd., 2004; Durukan vd., 2010). OSB olan çocukların annelerinde diğerk gelişimsel yetersizliği olan çocukların (Abbeduto vd., 2004; White ve Hastings, 2004) ya da normal gelişim gösteren çocukların (Baker Ericzen, Brookman Frazee and Stahmer, 2005; Yamada vd., 2007) anneleri ile karşılaştırıldığında daha yüksek düzeyde stresli oldukları araştırma bulgularıyla desteklenmektedir. Alanyazında birçok ailenin yaşadıkları bu zorlayıcı süreci doğru yürütebildikleri de belirtilmektedir (Bayat, 2007; Ekas vd., 2015). Buna karşın araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar gözlemleri doğrultusunda daha çok boşanmış ebeveynlerle karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Giallo vd., (2013) de çalışmalarında OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ailelerde boşanma oranının normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere oranla oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedirler. Tüm bu bilgiler ışığında annelerin sorumluluğu üstlenmek durumunda kalması, yaşanan aile içi anlaşmazlıklar ve eşler arası suçlayıcı tavırların aile yapısını etkileyebileceği düşünülmektedir. OSB olan çocuğa sahip annelerin çocuklarının bakımını üstlendiği ailelerde düşük uyum düzeyi ve düşük aile bağlılığı deneyimledikleri ve eşlerin evliliklerinden daha az mutluluk duyduklarının (Freedman vd., 2012; Hastings vd., 2005;

Higgins, Bailey ve Pearce, 2005; Sanders ve Morgan, 1997) bilinmesi ifade edilen görüşü destekler niteliktedir.

Psikolojik danışma süreci gözlemleri teması içerisinde ebeveynlerin psikolojik danışma hizmetine başvuru nedenleri bulunmaktadır. Ortaya çıkan nedenler içerisinde en çarpıcı gözlemler “Reçete şeklinde bir şey bekliyorlar.” ve “Sihirli bir değnek, sihirli bir dokunuş istiyorlar.” ifadeleri olmaktadır. Psikolojik danışmanların ifadeleri sonucu ebeveynlerin psikolojik danışman ve psikolojik danışma sürecine ilişkin gerçekçi beklentilerde olmadıkları düşünülmektedir. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarında var olan OSB tanısının sosyal çevrelerinden ve hatta kendi ailelerinden sakladıklarını “bir annenin çocuğu kendi öz ailesinden yani çocuğu kendi yakınlarından bile saklaması” ve “Saklanma gereği duyuyorlar hani çocuklarımı da saklama gereği duyuyorlar.” olarak ifade etmektedirler. Yaşanan bu durumun OSB olan çocuğa sahip ailelerin sosyal çevrelerinden soyutlanmalarına ve tüm bu zorlu süreçle tek başlarına baş etmelerine neden olduğu ve bu durum sonucunda da ebeveynlerin psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca alanyazında da OSB tanısı bulunan çocuğa sahip annelerin yeteri kadar sosyal destek görmemesinin de annelerde var olan stres düzeyini artırdığı görüşü elde edilen bulguyu destekler niteliktedir (Ilias vd., 2018). Alanyazında özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin depresyon ve stres düzeylerinin alınan sosyal destek düzeyleri ile negatif yönlü bir korelasyon olduğu birçok çalışmada görülmektedir (Boyd, 2002; Dunn vd., 2001; Hastings, 2003; Kaner, 2003; Karadağ, 2009). Ardıç (2013), OSB olan çocuklara sahip ebeveynlerin stres düzeylerinin düşürülmesinde temel etkinin, ailenin psikolojik sağlığını destekleyen uygulamalardan kaynaklandığını ifade etmektedir.

Sosyal destek, OSB tanısına sahip çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkileyen önemli bir kaynaktır (King vd., 2011). Weiss (2002), yaptığı araştırmada normal gelişim gösteren çocuk sahibi, zihinsel yetersizliği bulunan çocuk sahibi ve OSB tanılı çocuk sahibi olan annelerin sosyal destek düzeylerini karşılaştırmıştır. Sosyal destek alma düzeyleri incelendiğinde en düşük düzeye sahip annelerin OSB tanısı bulunan çocuğa sahip anneler olduğu ve sırasıyla zihinsel yetersizliği bulunan çocuğa sahip anneler ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler olduğu tespit edilmiştir. OSB tanısı olan çocuğa sahip anneler ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler arasında algılanan sosyal destek düzeylerinin karşılaştırıldığı diğer çalışmaların da (Bek, 2006; Sencar, 2007) Wiss (2002) tarafından

gerçekleştirilen araştırma sonucu ile paralellik göstererek, OSB tanısı bulunan çocuğa sahip annelerin daha düşük düzeyde sosyal destek aldıkları ifade edilmektedir (Arı Durmuş ve Yeşilyaprak, 2019). Tüm bu bilgiler ışığında sosyal desteklerden olan psikolojik danışma desteğinin de özellikle OSB olan çocuğa sahip annelerin yaşamlarında önemli bir noktada olduğu sonucuna ulaşılabileceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlardan elde edilen veriler incelendiğinde OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik danışma almama nedenleri olarak en sık karşılaşılan sorunun ekonomik sorunlar olduğu dikkat çekmekle birlikte bu sorun “ekonomik sıkıntılardan dolayı” ve “maddi durumu çok yetersiz” olarak ifade edilmektedir. Ebeveynlerin maddi imkanlarını kendi psikolojik iyi oluşları haricinde çocuklarında bulunan OSB tanısının çocuğa etkilerini en aza indirebilmek adına alınan eğitim ve terapiler için kullandığı düşünülmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte ise Turnbull ve Turnbull (1995), OSB tanısı alan çocuğun aldığı tanıdan dolayı ihtiyacı olan tıbbi bakım ve eğitim süreci için gereken ek giderler nedeniyle normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere oranla daha çok maddi desteğe ihtiyaç duyabileceğinin ifade etmektedir. Ayrıca OSB tanısına sahip çocuğu olan ebeveynlerin çocuğun bakım görevini üstlenmeleri sonucu işlerinden ayrılmaları gerekmekte kaldığı bilinmektedir (Broach, 2003; Meadan, Halle and Ebata, 2010; Nealy vd., 2012). İfade edilen, ailelerin maddi kazancının azalması veya son bulması durumunun var olan maddi ihtiyacın çok daha büyük boyutlara ulaştırabileceği düşünülmektedir.

Bir diğer psikolojik danışma almama nedeni olarak ise ebeveynlerin psikolojik danışma sürecine ilişkin inançsızlığı olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının tanı alması sonrası psikolojik durumları göz önünde bulundurulduğunda yaşadıkları kabul-red süreçlerinin bu cevaba neden olmuş olabileceği ayrıca psikolojik danışmanlık hizmeti hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları için inançsızlık yaşamış olabilecekleri düşünülmektedir.

Ebeveynlerin psikolojik danışmaya başvurmama nedenleri arasında bir diğer önemli olduğu düşünülen tema ise çevreden soyutlanmalarıdır. Sosyal çevreleri ile iletişimlerinin azaldığını “sosyal hayattan kendini çekmiş bir anne”, “kabuğuna çekiliyorlar” ve “bütün hayatım çocuğum oldu” ifadeleri ile belirtmişlerdir. Nealy vd., (2012) çalışmalarına katılan OSB tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının aldığı OSB tanısı sonrası sosyal hayatlarının olumsuz etkilendiğini ve ebeveynlerin zamanlarının çoğunu OSB olan çocuğun ihtiyaçları ile geçirdiğinden arkadaşlarına vakit

ayıramadığından bahsetmektedir. Ludlow vd., (2012) OSB tanısı alan çocuğa sahip yirmi ebeveyn ile gerçekleştirdikleri çalışmaları neticesinde, araştırmaya katılan ebeveynlerin çoğunluğunun sosyal ilişkilerinin azaldığını ifade ettiği ve ebeveynlerin kendilerini ayrılmış ve yalnız olarak betimlediklerini belirtmişlerdir. OSB tanısı alan çocuğa sahip ebeveynler ile yapılan bir diğer çalışmada ise Bıçak (2009), ebeveynlerin sosyal hayatlarında kısıtlama olduğunu, topluma karışmakta zorluk yaşadıkları ve komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde zayıflama olduğunu ifade etmektedir. Özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip ailelerde özellikle çocuğun bakımını annenin üstlendiği ve bu durumla ilişkili olarak annenin sosyal çevreden soyutlanma yaşadığı (Higgins, Bailey ve Pearce, 2005) görüşünü desteklemektedir.

Ebeveynler çocuklarının ilk öğretmenleri olmaları yanı sıra eğitimcilerin de ortakları olmaktadır (Keçeli Kaysı, 2008). Ailelerin çocuklarının eğitimlerine katılımının akademik başarıyı desteklediği görüşü birçok çalışma sonucunda görülmektedir (Argon ve Kıyıcı, 2012; Aslanargun, 2007). Ayrıca ülkemiz içerisinde yasalarda da özellikle yetersizliği bulunan çocuğa sahip ebeveynlerin, özel gereksinimli çocuklarının eğitimlerine her aşamada katılması gerekliliği açıkça ifade edilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018). Bu çalışmada elde edilen verilerin analizinde psikolojik danışma sürecine ilişkin beklentiler teması içerisinde yer alan ailelerle işbirliği başlığı yukarıda belirtilen görüşleri destekler nitelikte olmaktadır. Araştırmaya katılan üç psikolojik danışman ailelerle işbirliği içerisinde olmanın hem psikolojik danışma süreci açısından hem OSB tanısı bulunan çocuk açısından daha faydalı olacağını “Ailelerimiz de çok hani ilerleyen süreçlerde işbirliğine de açıldıkları zaman daha güzel gelişmeler sağlanıyor.” ve “Karşılıklı şekilde olumlu dönüt aldığımız ailelerimizden %80-%90’ından pozitif şekilde gelişim alıyoruz.” olarak ifade etmektedirler. Ayrıca çalışmaya katılan psikolojik danışmanlardan üçü de, aileler dışında, OSB tanılı çocuğun ve ebeveynlerinin yaşamında var olan diğer uzmanlar ile de işbirliği içerisinde olmanın süreci olumlu etkileyeceği düşüncesi içerisindeydi.

Arı Durmuş ve Yeşilyaprak (2019), özel gereksinimli ve sağlıklı çocuğu olan anne babaların algılanan sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmalarında özel gereksinimi bulunan ebeveynlerin aile ve toplum yaşantılarının iyileştirilmesi adına aile bireylerine destek sağlayacak psikolojik danışma merkezleri açılması önerisinde bulunmaktadır. Bu çalışmada görüşme sağlanan psikolojik danışmanların da OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynlere devlet tarafından ücreti karşılanarak psikolojik destek

verilmesi gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu açıdan iki çalışma bulgusunun da birbiri ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Togay ve Sonay Güçray (2018), çalışmalarında özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip ailelerin de ruh sağlığının korunmasının ve özellikle özel gereksinimi bulunan çocuğa bakım veren aile üyesinin psikolojik iyi oluşunun sağlanmasının dolaylı ve doğrudan olarak özel gereksinimi olan çocuğun psikolojik iyi oluşunu ve sağlığını etkilediğini ifade etmektedirler. Bu ifadeden yola çıkarak OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynlerin iyi oluşunun desteklenmesinin aynı zamanda OSB tanısı bulunan çocuğun da psikolojik iyi oluşunda etkili olduğu düşünülebilmektedir.

TDK Türkçe Sözlük'te (2011:729) duygular insanın iç dünyasında belirli nesne, birey veya olayların uyandırdığı izlenim olarak tanımlanmaktadır. Duygular psikoloji alanını yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle bilim tarihi süreci boyunca birçok psikolog tarafından farklı görüşlerle ele alınmıştır (Bozkurt, 2014). Bir diğer ana tema olan psikolojik danışmanın yaşadığı duygular temasında ele alınan duygular Darwin (1872)'e göre ele alınmıştır. Bu duygular; üzüntü, şaşkınlık, öfke, mutluluk, korku, merak ve çaresizliktir. Psikolojik danışmanlar tarafından verilen yanıtlar içerisinde en çok karşılaşılan duygular üzüntü ve meraktır. OSB tanısı alan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma süreci psikolojik danışmanlar üzerinde üzüntü duygusu uyandırmasının sebebinin empati becerisine sahip olmaları olarak düşünülebilmektedir. Diğer duygu olan ilginin ise OSB tanısının bilinmezliği ve karmaşıklığının etkileri olabileceği ve ifade edilen diğer duygulardan olan şaşkınlık, çaresizlik ve korkunun da belirtilen düşünceyi desteklediği düşünülmektedir.

Psikolojik danışmanlarla gerçekleştirilen görüşme sonucunda elde edilen son tema ise unutulmayan anlar temasıdır. OSB tanısı olan çocuğa sahip ailelerin içinde buldukları umutsuzluk, suçluluk, öfke vb. durumlarla başa çıkmasını sağlamak amacıyla sanat terapisi gibi farklı yöntem ve müdahaleler kullanılmaktadır (Togay ve Sonay Güçray, 2018). Bu araştırmada görüşme yapılan on üç psikolojik danışmandan yalnızca biri psikolojik danışma sürecine ilişkin unutamadığı bir anısını anlatmıştır. Sanat terapisini OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ailelere uygulayan psikolojik danışman terapi sürecinin ebeveynleri çok etkilediğinden ve olumlu sonuçlara ulaştığından bahsetmektedir. Elde edilen bulgunun Togay ve Sonay Güçray (2018) verilen ifadesi ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Son olarak güncelliği nedeniyle değinmekte fayda görülen bir diğer husus da ülkemizde ve tüm dünyada yaşanmakta olan Covid-19 pandemisinin sağlık, ekonomi, adalet gibi birçok alanı olumsuz yönde etkilemesidir. Yaşanılan bu süreçte pandeminin etkilerini azaltmak ve bulaşıcı özelliğinden kaynaklı dağılımının önüne geçebilmek adına dönüşümlü çalışma, evden çalışma ve esnek çalışma uygulamaları hayata geçirilmiştir (Bozkurt, 2020). Değişen düzenden eğitim alanı da etkilenmektedir (UNESCO, 2020). Yüz yüze verilen eğitim hayata geçirilen çalışma düzeni uygulamaları ile kesintiye uğramakta yerini uzaktan eğitimlere bırakmaktadır. Maddi imkanlar ve olanaksızlıklar ise eğitime ulaşma yolunda en büyük engellerden biri olmaktadır. Covid-19 pandemisi eğitim hizmeti ile birlikte psikolojik danışma süreçlerini de olumsuz olarak etkilemektedir. Doğası gereği yüz yüze yapılması gereken psikolojik danışmanlık hizmeti (Kepçeoğlu, 2001) eğitim hizmeti gibi uzaktan verilmeye çalışılmaktadır. Ancak görüşme sağlanan psikolojik danışmanlar özellikle ailelere verdikleri aile eğitimlerinin ve psikolojik danışma süreçlerinin de kesintiye uğradığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde psikolojik danışmanların OSB tanısı ve tanı sonrası süreci ile ilişkili yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve lisans eğitimleri sürecinde aldıkları özel eğitim ve OSB derslerinin bu alanda donanımlı olmak için yeterli olmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. Psikolojik danışmanlar OSB alanında bilgi sahibi ve yetkin olabilmek için deneyim kazanmanın da öneminden bahsetmişlerdir. Bu bilgilerden yola çıkarak görüşme sağlanan psikolojik danışmanların çoğunun kendilerine ilişkin öz yeterlik düşüncelerinin olumsuz olduğu-yeterli olmadığı düşünülmektedir. Arşit (2019) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmaya paralel olarak rehberlik ve araştırma merkezleri ve özel eğitim okullarında görev alan rehberlik öğretmenlerinin özel eğitimde rehberlik ve danışmanlık hizmetine ilişkin yeterlik görüşlerini belirlediği çalışması sonucunda lisans veya yüksek lisans döneminde aldıkları özel eğitim derslerinin yeterli olmadığını düşünen rehber öğretmenlerin derslerin yeterli olduğunu düşünen rehber öğretmenlere göre öz yeterlik inançlarının anlamlı düzeyde daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca psikolojik danışmanların OSB tanısı bulunan çocuğa sahip olan ebeveynlerle gerçekleştirilen psikolojik danışma süreci içerisinde birçok farklı konuda zorluklar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu noktada psikolojik danışmanların öz yeterlik inançlarının olumlu olmasının karşılaşılan bu zorluklar ile etkili baş etme becerileri kullanmalarında etkili olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada rehabilitasyon merkezlerinde görev alan psikolojik

danışmanların verdikleri yanıtlar incelendiğinde çalıştıkları kurum içerisinde özel gereksinimli çocuklarla eğitmen rolünde çalıştıklarından, psikolojik danışman rolünde ebeveynlerle görüşme sağlama olanaklarının azlığı dikkat çekmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki eğitim ve psiko-sosyal boyut birbirini tamamlamaktadır. Özellikle OSB olan bireyler ve aileleri karakteristik özellikleri bağlamında farklı desteklere ihtiyaç duysalar da hem bu bireyler hem de aileleri için duygusal desteğin önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu doğrultuda empatinin insanların temel ihtiyacı olduğu (Noddings, 2012) düşünüldüğünde ilgi ve empatiye dayalı yaklaşımlara yönelik uygulamaların ortaya konulmasının öncelikli konulardan biri olduğu düşünülmektedir. Psikolojik danışmanların da bu bireylerin eğitiminde kendi yetkinlikleri doğrultusunda bilgi ve becerilerini uygulamaya yansıtılabilmeleri önerilmektedir.

4.3. Öneriler

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda ileride yapılacak araştırmalara ve uygulamalara yönelik önerilerde bulunulabilir.

Uygulamaya dönük öneriler şunlardır:

- Psikolojik danışman adaylarına lisans eğitimleri sürecinde OSB ve diğer özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerle danışma deneyimi kazanmalarına yönelik bilgilendirici eğitimler, çalıştaylar ya da seminerler düzenlenebilir.
- OSB tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlere devlet tarafından sağlanacak ücretsiz psikolojik danışma desteği verilebilir.
- OSB tanısı bulunan çocuğa sahip ebeveynlerin kendilerine zaman ayırabilmeleri adına çocuklarını teslim edebilecekleri, OSB olan çocuklar için merkezler açılabilir.

İleride yapılacak araştırmalara dönük öneriler şunlardır:

- Psikolojik danışma sürecini aktif olarak yürüten OSB tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlerle daha çok sayıda psikolojik danışma deneyimi olan psikolojik danışmanlar ile ileri araştırmalar yürütülebilir.
- Farklı yetersizlik türleri ele alınarak psikolojik danışmanların öz yeterlik algılarını ve görüşlerini inceleyen karma araştırmalar desenlenebilir.
- OSB tanısına sahip çocuğu bulunan ebeveynlerle psikolojik danışma sürecine ilişkin ebeveyn görüşlerinin alındığı nitel araştırmalar planlanabilir.

- Psikolojik danışmanların OSB olan bireyler ve aileleri ile ilgili danışma sürecindeki vaka gözlemlerine yönelik durum çalışmaları yürütülebilir.
- OSB olan ve diğer özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin pandemi sürecindeki eğitim ve psiko-sosyal boyuttaki ihtiyaçlarını ortaya koyan boylamsal araştırmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Abbeduto, L., Seltzer, M. M., Shattuck, P., Krauss, M.W., Orsmond, G. and Murphy, M.M. (2004). Psychological well-being and coping in mothers of youths with autism, down syndrome, or fragile X syndrome. *American Journal of Mental Retardation*, 109(3), 237–54.
- Akkoyun, F. (1995). PDR'de unvan ve program sorunu: Bir inceleme ve öneriler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(6), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21426/229834> (Erişim tarihi: 02.10.2019)
- Akkök, F. (1982). Özürlü çocuk aileleriyle psikolojik danışma ve rehberlik çalışmaları. *Psikoloji Dergisi*, (6), 3-5.
- Akkök, F. (1997). Farklı özelliği sahip olan çocuk anne babaların yaşadıkları. Farklılıkla yaşamak: *Aile ve toplumsal farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları
- Aksoy, V. ve Diken, İ. (2009). Rehber öğretmen özel eğitim öz yeterlik ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 10(01), 29-42. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000131
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-V): Amerikan Psikiyatri Birliği, DSM 5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. (Çev: E. Köroğlu). Ankara: Boylam Psikiyatri Enstitüsü Hekimler Yayın Birliği.
- Ardıç, A. (2013). *Otistik spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ailelerine yönelik bir psiko-eğitsel grup programının ebeveynlerin bazı psikolojik değişkenleri üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Argon, T. Ve Kıyıcı, C. (2012). İlköğretim kurumlarında ailelerin eğitim sürecine katılımlarına yönelik öğretmen görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 19, 80-95.
- Arı Durmuş, E. ve Yeşilyaprak, B. (2019). Engelli ve sağlıklı çocuğu olan anne babaların algılanan sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 1-28.

- Arıcıoğlu, A. ve Gültekin, F. (2017). Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal destek ve gelecek algıları: psikolojik danışmanların rolleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 1-26.
- Arşit, M.H. (2019). *Özel eğitim okulları ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan rehberlik öğretmenlerinin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin özyeterliliklerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Biruni Üniversitesi, İstanbul.
- Aslanargun, E. (2007). Okul-aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 18, 120-124
- Atıcı, M., Özyürek, R., ve Çam, S. (2005). Okul danışmanlığı uygulamalarının yetkinlik beklentisi algıları ve mesleki benlik saygısı üzerindeki etkilerinin boylamsal olarak incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(24), 7-26.
- Aydın, D, ve Özgen, Z. (2018). Çocuklarda otizm spektrum bozukluğu ve erken tanılamada hemşirenin rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 93-101.
- Aysan, F. ve Bozkurt, N.(2004). Psikolojik danışmanlarının yaşam doyumu, stresle başa çıkma stratejileri ile olumsuz otomatik düşünceleri: İzmir ili örnekleme, *XIII.Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, Malatya.
- Baker Ericzen, M.J., Brookman Frazee, L. and Stahmer, A. (2005). Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(4), 194-204.
- Bandura, A. (1980). Gauging the relationship between self-efficacy, judgment and action. *Cognitive Therapy and Research*, 4, 263-268.
- Bandura, A. (1982). Self efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37, 122-147.
- Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of Social & Clinical Psychology*, 4(3), 359-373.
- Bandura, A. (1989). Regulation of cognitive processes through perceived selfefficacy. *Developmental Psychology*, 25, 729-735.
- Bandura, A. (1997). Current directions in self-efficacy research. *Advance in Motivation and Achievement*, 10, 1-49.
- Barad, D.H., Kushnır, V.A., Albertını, D. and Gleicher, N. (2015). CDC analysis of ICSI/autism: association is not causation. *Hum Reprod*. 30(7), 1745-1746.

- Baron Cohen, S. (2011). *Zero degrees of empathy*. England: Penguin books.
- Baron Cohen, S., Lombardo, M.V., Auyeung, B., Ashwin, E., Chakrabarti, B., and Knickmeyer, R. (2011). Why are autism spectrum conditions more prevalent in males? *PLoS Biology*, 9(6), 1-10.
- Bayat, M. (2007). Evidence of resilience in families of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(9), 702-714.
- Bek, H. (2006). *Otistik ve normal çocuklu ailelerin sosyal destek algısı, denetim odağı ve psikolojik belirti düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Berkson, B. and Tupa, M. (2000). Early development of stereotyped and self-injurious behaviors. *Journal of Early Intervention*, 23(1), 1-19.
- Bhat, A.N., Galloway, J.C. and Landa, R.J. (2010). Social and non-social visual attention patterns and associative learning in infants at risk for autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(9), 989-997.
- Bıçak, N. (2009). *Otizmlı Çocukların annelerinin yaşadıklarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Blackman, J.A. (2002). Early intervention: A global perspective. *Infants & Young Children*, 15(2), 11-19.
- Boyd, B.A. (2002). Examining the relationship between stress and lack of social support in mothers of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(4), 208-215.
- Boyer, P.A. (1986). The role of the family therapist in supportive services to families with handicapped children. *Clinical Social Work Journal*, 14(3), 250-261.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Bozkurt, F. (2014). Özlüklerdeki temel duygu kavramlarının yeniden tanımlanması: Bir yöntem önerisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 21(1), 25-34
- Broach, S., Heather, C., Potter, D. and Prior, A. (2003). *Autism: Rights in reality: How people with autism spectrum disorders and their families are still missing out on their rights*. UK: National Autistic Society.

- Bruder, M.B. (2010). Early childhood intervention: Promise to children and families for their future. *Exceptional Children*, 76(3), 339-355.
- Bruschweiler Stern, N. (2009). The neonatal moment of meeting-building the dialogue, strengthening the bond. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 18, 533-44. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.chc.2009.02.001>.
- Bucassa, L.A., Beebe, R.S. and Toman, S.M. (2010). Life and work values of counselor trainees: A national survey. *The Career Development Quarterly*, 59(1), 2-18.
- Carkhuff, R.R. (2014). *21. Yüzyılda yardım etme sanatı* (Çev: F.E, İkiz ve R. Karaca). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Carpenter, L.A. (2016). Screening and direct assessment methodology to determine the prevalence of autism spectrum disorders. *Annals of Epidemiology*. 26(6), 395-400.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* (Çev: T. Ergene) Ankara: Mentis Yayınları.
- Cormier, S. and Nurius, P.S. (2003). *Interviewing and change strategies for helpers: Fundamental skills and cognitive behavioral interventions* (5th ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Cottenceau, H., Roux, S., Blanc, R., Lenoir, P., Bonnet Brillhault, F. and Barthelemy, C. (2012). Quality of life of adolescents with autism spectrum disorders: comparison to adolescents with diabetes. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 21(5), 289-296.
- Creswell, J.W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4nd ed.). Sage: Thousand Oaks, CA.
- D'Zurilla, T.J. and Nezu, A.M. (2006). *Solving life's problems: A 5-step guide to enhanced well-being*. New York: Springer Publishing Company.
- Darıca, N. (1992). Özürlü Çocukların Eğitiminde Entegrasyonun Önemi [The Importance of Integration on Education of Disabled Children]. *I. Ulusal Özel Eğitim Kongresi* [1st National Congress on Special Education], Ankara.
- Darwin, C. 1872. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. London: John Murray.
- Daşbaşı, S. (2013). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ailelere yönelik sosyal hizmet uygulaması: bir değerlendirme araştırması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,

24(1), 101-114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48410/613376> (Erişim tarihi: 25.04.2020)

- Demirel, Y. (2013). *Psikolojik danışman öz yetkinlik ölçeğinin hazırlanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deniz, S. (2016). Rehber öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik özyeterlik algılarının incelenmesi. *Sosyal ve beşeri bilimler araştırmaları dergisi*, 17(38), 154-175.
- Dicle, A.N. (2017). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin duygu kontrol durumları. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 4(12), 806-818.
- Doğan, M. (2001). *İşitme Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çeşitli Psikolojik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dominick, K.C., Davis, N.O., Lainhart, J., Tager Flusberg, H. and Folstein, S. (2007). Atypical behaviors in children with autism and children with a history of language impairments. *Research in Developmental Disabilities*, 28(2), 145–162.
- Dunn, M.E., Burbine, T., Bowers, C.A. and Tantleff-Dunn, S. (2001). Moderators of stressin parents of children with autism. *Community Mental Health Journal*, 37, 39-52.
- Dunst C.J., Trivette C.M. and Cross A.H. (1986). Mediating influences of social support: personal, family, and child outcomes. *American Journal of Mental Deficiency*, 90(4), 403-420.
- Durukan, İ., Erdem, M., Tufan, A.E. ve Türkbay, T. (2010). Otistik spektrum bozukluğu olan çocukların annelerindeki baş etme tutumları ve depresyon ile anksiyete düzeyleriyle ilişkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2), 75-82.
- Ekas, N.V., Timmons, L., Pruitt, M., Ghilain, C. and Alessandri, M. (2015). The power of positivity: Predictors of relationship satisfaction for parents of children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 45(7), 1997- 2007.
- Er, D.M. (2006). Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49, 155-168.
- Erbaş, D. (2001). Review of literature related to nonaversive intervention methods for self-injurious behaviors of persons with disabilities. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 73-84.

- Eripek, S. (1996). *Zihinsel engelli çocuklar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Erkan Atik, Z. (2015). Validity and reliability of Turkish form of the evaluation process within supervision inventory. *XI. International Interdisciplinary Conference on Clinical Supervision*, Adelphi University, Garden City, New York, USA.
- Ersoy, A. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83. <https://dergipark.org.tr/en/pub/inuefd/issue/27125/285358> (Erişim tarihi: 14.12.2019)
- Ertem İ.Ö. (2005). *Bebeklik ve erken çocukluk döneminde gelişim*. Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.
- Estes, A., Swain, D.M. and MacDuffie, K.E. (2019). The effects of early autism intervention on parents and family adaptive functioning. *Pediatr Med*, 2(21), 28-32.
- Eysenbach, G. and Köhler, C. (2002). How do consumers search for and appraise health information on the world wide web? Qualitative study using focus groups, usability tests, and in-depth interviews. *Bmj*, 324(7337), 573-577.
- Freedman, B.H., Kalb, L.G., Zablotsky, B. and Stuart, E.A. (2012). Relationship status among parents of children with autism spectrum disorders: A population-based study. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42, 539-548.
- Gargiulo, R. (1985). *Working with parents of exceptional children*. Boston: A guide for professionals houghton mifflin company
- Giallo, R., Wood, C.E., Jellet, R. and Porter, R. (2013). Fatigue, wellbeing and parental self-efficacy in mothers of children with an autism spectrum disorder. *Autism*, 17(4), 465-480.
- Girli, A. (2004). *Otistik çocuklar ve aileleri, aile eğitim programları: Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. İzmir: Işık Özel Eğitim Yayınları.
- Gonzales Pienda, J.A., Nunez, J.C., Gonzales Pumariega, S., Alvarez, L., Roces, C. and Pat Garcia, M. (2002). A structural equation model of parental involvement, motivational and aptitudinal characteristics and academic achievement. *The Journal of Experimental Education*, 70(3), 257-287.
- Greason, P.B. ve Cashwell, C.S. (2009). Mindfulness and counseling selfefficacy: The mediating role of attention and empathy. *Counselor Education & Supervision*, 49, 2-19.

- Griffith, J. (1996). Relation of parental involvement, empowerment, and school traits to student academic performance. *The Journal of Educational Research*, 90(1), 33-41.
- Guiney M.C, Harris, A., Zusho, A. and Cancelli, A. (2014). School psychologists' sense of self-efficacy for consultation. *Journal of Educational and Psychological Consultation*. 24(1), 37-41.
- Gupta, A. and Singhal, N. (2005). Psychosocial support for families of children with autism. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal*, 16(2), 62-83.
- Gündüz B. ve Çelikkaleli, Ö. (2011). Okul psikolojik danışmanlarında mesleki yetkinlik inancı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17375/181683> (Erişim tarihi: 11.12.2019)
- Gürbüz, S. ve Bozgeyikli, H. (2016). Rehberlik ve araştırma merkezlerinde çalışan rehber öğretmenlerin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışmaya yönelik öz yeterlik algıları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 79-99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/opus/issue/22695/242291> (Erişim tarihi: 18.02.2020)
- Gürşen Otacıoğlu, S. (2008). Müzik öğretmenliği okul deneyimi I uygulamalarına katılan öğretmen adaylarının öz etkililik yeterlilik ve düzeylerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 163-170.
- Hassall, R. (2017). How should applied psychologists conceptualise an autism spectrum disorder diagnosis and its predictive validity? *Educational and Child Psychology*, 34(4), 1-17.
- Hastings, R.P. (2003). Behavioral adjustment of siblings of children with autism engaged in applied behavior analysis early intervention programs: The moderating role of social support. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(2), 141-150.
- Hastings, R.P., Kovshoff, H., Ward, N.J., Degli Espinosa, F., Brown, T. and Remington, B. (2005). Systems analysis of stress and positive perceptions in mothers and fathers of preschool children with autism. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 35, 635-644.
- Higgins D.J., Bailey S.R. and Pearce J.C. (2005). Factors associated with functioning style and coping strategies of families with a child with an autism spectrum

- disorder. *Autism: International Journal of Research and Practice*, 9(2), 125-137.
Retrieved from <https://doi.org.10.1177/1362361305051403>
- Huang, Y., Zhao, Y., Ren, Y., Yi, Y., Li, X., Gao, Z., ... and Wu, L. (2019). Identifying genomic variations in monozygotic twins discordant for autism spectrum disorder using whole-genome sequencing. *Molecular Therapy-Nucleic Acids*, 14, 204-211.
- Ilias, K., Cornish, K., Kummar, A.S., Park, M.S.A. and Golden, K.J. (2018). Parenting stress and resilience in parents of children with Autism Spectrum Disorder (ASD) in Southeast Asia: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 9, 280-295.
- Ivey, A.E., and Ivey, M.B. (2003). *Intentional interviewing and counseling: Facilitating client development in a multicultural society*. Pacific Grove: Brooks/Cole.
- İkiz, F. ve Totan, T. (2014). Etkili psikolojik danışman niteliklerinin değerlendirilmesine ilişkin ölçek geliştirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(42). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21462/229994> (Erişim tarihi: 08.04.2020)
- Jang, J., Dixon, D.R., Tarbox, J., and Granpeesheh, D. (2011). Symptom severity and challenging behavior in children with ASD. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(3), 1028-1032.
- Jennings, L., Goh, M., Skovholt, T.M., Hanson, M. and Banerjee Stevens, D. (2003). Multiple factors in the development of the expert counselor and therapist. *Journal of Career Development*, 30(1), 59-72.
- Kalay Usta, T. ve Deniz, M. (2019). Psikolojik danışmanların ruh sağlığı sürekliliğinin yordanması: Etkili psikolojik danışman nitelikleri ve kariyer uyumluluğunun rolü. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(2), 215-237.
- Kaner, S. (2003). Aile destek ölçeği: Faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(3), 57-72.
- Kanner, L. (1943) Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child* 2, 217-250.
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Karahisar, S. ve Değirmenci, G. (2015). *Erken müdahalede doğal çevre*. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı.

- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103934> (Erişim tarihi: 16.10.2019)
- Kararmak, Ö. (2006). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21446/229856> (Erişim tarihi: 29.11.2019)
- Keçeli Kaysılı, B. (2008). Akademik başarının artırılmasında aile katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 9(1) 69-83.
- Keçeoğlu, M. (2001). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- King G., Zwaigenbaum, L., Baxter, D. and Rosenbaum, P. (2011). Parent views of the positive contributions of elementary and high school-aged children with autism spectrum disorders and down syndrome. *Child Care, Health and Development*, 38(6), 817–828.
- Komeda, H., Kosaka, H., Fujioka, T., Jung, M. and Okazawa, H. (2019). Do individuals with autism spectrum disorders help other people with autism spectrum disorders? An Investigation of Empathy and Helping Motivation in Adults With Autism Spectrum Disorder. *Front Psychiatry*, 10, 376-395. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00376>
- Korfmacher, J. (2002). Early childhood interventions. H.E. Fitzgerald, K.H. Karraker and T. Luster (Ed.), *Infant development: Ecological perspectives* (s. 231-248). New York: RoutledgeFalmer.
- Korkut Owen, F. ve Tuzgöl Dost, M. (2020). Psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 83-110. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.620671>
- Kurbanoglu, S.S. (2004). Öz-yeterlik inancı ve bilgi profesyonelleri için önemi. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 137-152.
- Kurt, O. (2001). *Zihin özürlü çocuk annelerinin aile özelliklerine ilişkin algılamaları ile çeşitli ailesel değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskisehir.
- Ludlow, A., Skelly, C. and Rohleder, P. (2012). Challenges faced by parents of children diagnosed with autism spectrum disorder. *Journal of Health Psychology*, 17(5), 701-711.

- Machalicek, W., O'Reilly, M., Beretvas, N., Sigafoos, J., and Lancioni, G. (2007). A review of interventions to reduce challenging behavior in school settings for students with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 1(3), 229-246.
- Maenner, M.J., Shaw, K.A., Baio, J., Washington, A., Patrick, M., DiRienzo, M., ... and Pettygrove, S. (2020). Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years. *Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network*, 11 Sites, United States.
- Marchant, G.J., Paulson, S.E. and Rothlisberg, B.A. (2001). Relations of middle school students' perceptions of family and school contexts with academic achievement. *Psychology in the Schools*, 38(6), 505-519.
- Marshall, M.N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family practice*, 13(6), 522-526.
- Matson, J.L. and Fodstad, J.C. (2009). The treatment of food selectivity and other feeding problems in children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 3(2), 455-461.
- Matson, J.L. and Nebel Schwalm, M. (2007). Assessing challenging behaviors in children with autism spectrum disorders: A review. *Research in Developmental Disabilities*, 28(6), 567-579.
- Matson, J.L., Dempsey, T. and Fodstad, J.C. (2009). Stereotypies and repetitive/restrictive behaviors in infants with autism and pervasive developmental disorder. *Developmental Neurorehabilitation*, 12, 122-127.
- McTiernan, A., Leader, G., Healy, O. and Mannion, A. (2011). Analysis of risk factors and early predictors of challenging behavior for children with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(3), 1215-1222.
- Meadan H., Halle J. and Ebata A.(2010). Families with Children Who Have Autism Spectrum Disorders: Stress and Support. *Exceptional Children*, 77(1), 7-36.
- Meraki, Z. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Bebeklik ve ilk çocukluk döneminde erken müdahale. M. Yıldız Bıçakçı (ed.), *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim, Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*, (s. 179-210). Ankara: Eğitim Kitap.
- Meşe, İ. (2013). Engellenmiş annelik: Zihinsel engelli çocukların anneleri. *Journal of Turkish Studies*, 8(12), 841-858.

- Miles, M.B. and Huberman, A.M. (1994). *An Expanded Sourcebook: Qualitative Data Analysis* (Second edition). Sage: Thousand Oaks, CA.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği.
- Mukaddes, N.M. (2013). *Otizm spektrum bozuklukları: Tanı ve takip*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Nealy, C., O'hare, L., Powers, J. and Swgck, D. (2012). The impact of autism spectrum disorders on the family: A qualitative study of mothers perspectives. *Journal of Family Social Work, 15*(3), 187-201.
- Neitzel, J. (2010). Positive behavior supports for children and youth with autism spectrum disorders. *Preventing School Failure, 54*(4), 247-255.
- Nelson Jones, R. (2014). *Uygulamalı danışmanlık ve yardım becerileri*. (Çev: Gamze Sart). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Noddings, N. (2012). The caring relation in teaching. *Oxford Review of Education, 38*(6), 771-781.
- Ozonoff, S., Young, G.S., Carter, A., Messinger, D.S., Yirmiya, N., Zwaigenbaum, L. and Stone, W.L. (2011). Recurrence risk for autism spectrum disorders: A baby siblings research consortium study. *Pediatrics, 128*, 488-495.
- Özbey, E.B. (2019). *36-78 aylık otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların OSB'den etkilenme, sosyal beceri ve problem davranış düzeyi ile annelerinin etkileşim davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özeren, G. (2020). Terapötik etkileşim uygulama deneyimlerinde bütüncül yaklaşım ve öznelarasılık. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, Türkiye'den Dünya'ya Bütüncül Psikoterapi*, 113-125.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bpd/issue/51787/673119> (Erişim tarihi: 24.05.2020)
- Pajares, F. (2002). Overview of social cognitive theory and of self efficacy. Retrieved From <http://www.emory.edu/EDUCATION/mfp/eff.html> (Erişim tarihi: 10.11.2019)
- Pamuk, M. ve Yıldırım, T. (2016). Psikolojik danışmanların bireysel psikolojik danışma uygulamaları ve bu uygulamalardaki yeterliklerine ilişkin algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(2), 1-20.
<https://doi.org/10.17679/iuefd.17275647>

- Patton, Q.M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev: Bütün, M. ve Demir, S. B.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Roane, H. (2014). Novel approaches to preventing and managing challenging behavior in children with asd. *Paper Presented at the International Conference for Autism, Antalya.*
- Rodríguez Medina, J., Rodríguez Navarro, H., Arias, V., Arias, B. and Anguera, M. T. (2018). Non-reciprocal friendships in a school-age boy with autism: the ties that build?. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 48(9), 2980-2994.*
- Ruble, L.A. and Dalrymple, N.J. (2002). Compass: A Parent—Teacher Collaborative Model for Students With Autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 17(2), 76-83.*
- Russell, L., Lynn, K.K., Kristen, A., April, R., Whitney, E. and Whitney, S. (2010). Physical exercise and individuals with autism spectrum disorders: A systematic review. *Research In Autism Spectrum Disorders, 4(4), 565-576.*
- Sacrey, L.A.R., Zwaigenbaum, L., Bryson, S., Brian, J., Smith, I.M., Roberts, W., ... and Garon, N. (2018). Parent and clinician agreement regarding early behavioral signs in 12-and 18-month-old infants at-risk of autism spectrum disorder. *Autism Research, 11(3), 539-547.*
- Sanders, J.L. ve Morgan, S.B. (1997). Family stress and adjustment as perceived by parents of children with Autism or Down Syndrome: Implications for intervention. *Child & Family Behavior Therapy, 19, 15-32.*
- Sani-Bozkurt, S. (2020). Otizm spektrum bozukluğunda dil ve iletişim özellikleri. Otizm Spektrum Bozukluğu iletişim ve dil (Ed. Ö. Diken) içinde (ss.115-136), Ankara: Pegem Akademi.
- Schreck, K.A., Williams, K., and Smith, A.F. (2004). A comparison of eating behaviors between children with and without autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 4(4), 433-438.*
- Sencar, B. (2007). *Otistik çocuğa sahip ailelerin algıladıkları sosyal destek ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sharf, R. (2014). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları kavramlar ve örnek olaylar* (Çev: N.V. Acar). (5. Baskı.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Stankovic, M., Jelena, S., Stankovic, M., Shih, A., Stojanovic, A. and Stankovic, S. (2020). The Serbian experience of challenges of parenting children with autism spectrum disorders during the COVID-19 pandemic and the state of emergency with the police lockdown. Retrieved From <https://doi.org/10.2139/ssrn.3582788>
- Şahin, N.H. (1994). *Stresle başa çıkma: Olumlu bir yaklaşım*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Tekin Ersan, D. (2015). *Problem çözme eğitiminin otizm spektrum bozukluğu olan çocuk annelerinin problem çözme becerileri ve bazı psikolojik değişkenler üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Tekindal, M, ve Uğuz Arsuz, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-172.
- Togay, A. ve Sonay Güçray, S. (2018). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin aileleri ve psikolojik danışma: Bir derleme çalışması. *Journal of Education*, 15(1), 43–62.
- Töret, G., Özdemir, S., Gürel Selimoğlu, Ö. ve Özkubat, U. (2014). Otizimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin görüşleri: otizm tanımlamaları ve otizmin nedenleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(1), 1-17. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000189
- Turan, B., Esin, İ., Abanoz, E. ve Dursun, O. (2020). Şüpheden tedaviye otizm spektrum bozukluğunda ailelerin gözünden yaşanan sorunlar. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 15, 35-49.
- Turnbull A. and Turnbull R. (1995). *Families, Professionals, and Exceptionality*. NewJersey: Merril.
- Türk Dil Kurumu (2015). Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları. Ankara: Kolektif.
- Türkçe Sözlük (2011), TDK Yayınları, Ankara (11. Baskı).
- Türnüklü, D. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/126941> (Erişim tarihi: 06.12.2019)

- UNESCO. (2020). Coronavirus (Covid-19) nedeniyle okulların kapanması. UNESCO. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (Erişim tarihi: 23.11.2020)
- Ültanır, E. (2000). Çocukluk döneminde kariyer eğitiminin önemi ve kariyer gelişimi kuramları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 67-83. <https://doi.org/10.11616/AbantSbe.11>
- Ünlü, E. (2020). Otizm spektrum bozukluğu ve kanıt temelli uygulamalar. Otizmde etkili uygulamalar. (Ed. E. Ünlü) içinde (ss.1-31), Ankara: Vize Yayıncılık.
- Üre, Ö. (2002). Özel eğitim ve rehberlik (Ed. G. Can). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Ankara: PEGEM Yayıncılık,
- Varol, N. (2005). *Aile Eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Villanueva, M.G., Taylor, J., Therrien, W. and Hand, B. (2012). Science education for students with special needs. *Studies in Science Education*, 48(2), 187-215.
- Voltan Acar, N. (2015). *Yeniden terapötik iletişim* (11. Baskı.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Weiss, M.J.(2002). Harrdiness and social support as predictors of stress in mother softypical children, children with autism, and children with mental retardation. *Autism*, 6,115-30.
- White, N. and Hasting R.P. (2004). Social and professional support for parents of adolescents with severe intellectual disabilities. *Journal Of Applied Research In Intellectual Disabilities*, 17, 181-190.
- Wing, L. (1996). *The Autistic Spectrum: A Guide for Parents and Professionals*. London: Constable.
- Woodgate, R.L., Ateah, C. and Secco, L. (2008). Living in a world of our own: The experience of parents who have a child with autism. *Qualitative Health Research*, 18(8), 1075-1083.
- Yaka, B. (2005). *Psikolojik danışmanların temel psikolojik danışma becerilerine ilişkin yeterlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yamada, A., Suzuki, M., Kato, M., Suzuki, M., Tanaka, S., Shindo, T., Taketani, K., Akechi, T. and Furukawa, T. (2007). Emotional distress and its correlates among parents of children with pervasive developmental disorders. *Psychiatry and*

Clinical Neurosciences, 61(6), 651-657. Retrieved From <https://doi.org/10.1111/j.1440-1819.2007.01736.x>

- Yeşilyaprak, B. (2000) A longitudinal research of the self-esteem, assertiveness and locus of control characteristics of university students. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(3), 1-7.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi güvenilirliği ve geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 81-87.
- Yılmaz Bingöl, T. (2018). Okul psikolojik danışman adaylarının genel öz-yeterlik ve özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışmanlığa ilişkin öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15) , 1474-1493. <https://doi.org/10.26466/opus.444225>
- Yiğitoğlu, E. ve Odluyurt, S. (2021). Otizm spektrum bozukluğu tanısı koyan doktorların tıbbi tanılama sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(1), 1-29. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.635435>
- Yolcuoğlu, İ. (2009). Sosyal çalışma ve çocuğun iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 85-94. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48475/614081> (Erişim tarihi: 09.10.2019)
- Yukay Yüksel, M. ve Bostancı Eren, S. (2013). Otistik çocuğa sahip ailelerle yapılan grupla psikolojik danışma çalışmasının ailelerin depresyon ve problem çözme becerileri üzerine etkisi. *Marmara University Atatürk Education Faculty Journal of Educational Sciences*, 25(25), 197-210.
- Yücesoy Özkan, Ş. (2015). Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler için bilimsel dayanaklı uygulamalar. *Otizm Spektrum Bozukluğu*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

EKLER

EK-1 : Yayın Etiği Kurulu Karar Belgesi

Evrak Kayıt Tarihi: 09.02.2021 Protokol No: 21710

Tarih: 03.03.2021

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	Psikolojik Danışmanların 0-3 Yaş Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Alan Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Psikolojik Danışma Süreci Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Dr. Öğr. Üyesi Sunagül SANI BOZKURT
TEZ YAZARI:	Hande KESMEN ÖZGÜR
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof. Dr. Saim ÖNCE (Başkan-İkt. ve İdari Bil. Fak.)	
Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK (Açıköğretim Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Edebiyat Fak.)
Prof. Hayri EŞMER (Güzel Sanatlar Fak.)	Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (İkt. ve İdari Bil. Fak.)
Prof. Dr. Handan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Oktay Cem ADIGÜZEL (Eğitim Fak.)

EK-2 : Görüşme Formu

Katılımcı Demografik Sorular:

Ad Soyad:

Yaş:

Cinsiyet:

Eğitim durumu:

Mesleki Deneyim Süresi (Yıl Olarak):

OSB Çocuk Aileleriyle Deneyim Süresi (Yıl olarak):

Görüşme Soruları

1. Biraz işinizden, özellikle de Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) çocuğu olan ailelerle yaptıklarınızdan bahseder misiniz?
2. OSB'nin erken tanı ve eğitim sürecinde aileleri yönlendirme\sevk ile ilgili deneyimleriniz nelerdir?
*Sizi en çok etkileyen/unutamadığınız bir deneyiminizi paylaşır mısınız?
3. OSB'yi diğer yetersizlik türleri (örn, down sendromu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, zihin yetersizliği vb.) ile karşılaştırdığınızda ailelerle olan psikolojik danışma süreciniz ile ilgili olarak kendinizi nasıl değerlendirirsiniz?
4. OSB olan çocuğa sahip ailelerle gerçekleştirdiğiniz psikolojik danışma sürecinde ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz? Örnekler verebilir misiniz?
5. Sizce OSB olan çocuğa sahip ailelerin psikolojik danışma sürecinden beklentileri nelerdir?
6. OSB olan çocuğa sahip ailelerin psikolojik danışma sürecinden beklentilerini karşılama konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
7. OSB olan çocuğa sahip ailelerle olan psikolojik danışma sürecinde kendinizi yetkin hissettiğiniz beceriler nelerdir? Örnekler vererek açıklayabilir misiniz?
8. Çalıştığınız alanda daha iyi bir hizmet sunmak için hangi konularda desteğe ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsunuz?
9. OSB alanında psikolojik danışma hizmeti veren meslektaşlarınıza yeterliliklerini arttırmak için neler önerirsiniz?

EK-3 : Gönüllü Katılım Onam Formu

GÖNÜLLÜ KATILIM ONAM FORMU

Bu çalışma, **Psikolojik Danışmanların 0-3 Yaş Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Alan Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Psikolojik Danışma Süreci Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri** başlıklı bir araştırma çalışması olup “psikolojik danışmanların 0-3 yaş otizm spektrum bozukluğu tanısı alan çocuğa sahip ebeveynler ile psikolojik danışma süreci yeterliliklerine ilişkin bakış açılarını ve deneyimlerini anlamak” amacını taşımaktadır. Çalışma, Hande KESMEN ÖZGÜR tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Sunagül SANİ BOZKURT danışmanlığında yürütülmekte ve sonuçları ile psikolojik danışmanların OSB tanısı alan çocuğa sahip ebeveynler ile yürüttükleri psikolojik danışma sürecinde öz yeterliklerine ilişkin görüşleri incelenecektir. Araştırma sonunda OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik iyi oluşlarında büyük etkisi olan psikolojik danışmanların etkili ve nitelikli danışma süreci yürütmesi adına yol gösterici olacağı ve OSB ve beraberinde getirdiği davranışları, ebeveynleri tarafından bilinen, kabul edilen ve doğru müdahale yöntemi uygulanan çocukların OSB’den etkilenme düzeylerinin azaltılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca OSB olan çocukların hem bağımsız yaşam düzeylerinin artırılması hem de sosyal çevreleri tarafından kabul edilmeleri sağlanacaktır. Bu bağlamda OSB olan çocukların çevreleri tarafından kabul edilmeleri ve belirsizlik durumlarının azalması ile bu bireylerin ebeveynlerinin de psikolojik sorunlardan daha uzakta kalmalarının sağlanacağı düşünülmektedir.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yarı-yapılandırılmış görüşme yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsmınızı yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler klasör şifreleme yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.

- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Sunagül SANİ BOZKURT'a ya da Hande Kesmen ÖZGÜR'e yöneltebilirsiniz.

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi
Sunagül SANİ-BOZKURT

Tez Öğrencisi/Araştırmacı Adı:
Hande KESMEN ÖZGÜR

Adres:

Adres:

Tel:

Cep Tel:

Cep Tel:

e-posta:

e-posta:

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih: